

immaterieel erfgoed

**Twee jaar Immaterieel Erfgoed
Zuiderzeemuseum
Woonwagencultuur
Sint Maarten brochure**

Zwarte Piet debat

Vorig jaar werden wij overvallen door een ongekend hard debat over de metgezel van Sinterklaas. Het ging er van beide kanten heftig aan toe. Hoewel wij zagen dat de tegenstand tegen Zwarte Piet de laatste jaren toenam, was toch iedereen verrast door de felheid waarmee voor- en tegenstanders elkaar probeerden te overtuigen. Voor de vele pieten, die Nederland in november en december kent, was het behoorlijk schrikken. Ineens werden ze beschuldigd van racisme, terwijl ze soms al vele jaren nietsvermoedend een positieve bijdrage probeerden te leveren aan een kinderfeestje.

Voor het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) was het ook wel even slikken en nadenken. Als ondersteuningsinstituut voor volkscultuur hebben wij al jaren contact met de sinterklaasfeestorganisatoren en met organisaties als het Sint Nicolaas Genootschap. In de afgelopen jaren hebben wij ook vele adviezen gegeven en meegedacht over hoe ze bijvoorbeeld de verhouding tussen Sinterklaas en Zwarte Piet gelijkwaardiger konden maken. Ook nu kregen wij vele vragen om hulp.

Wat kan een centrum als het VIE doen? Tradities zijn dynamisch en gaan met de tijd mee. Het beste voorbeeld is het sinterklaasfeest, dat sinds de Middeleeuwen regelmatig onder druk stond, maar door zich telkens aan te passen aan de tijd, wist te overleven. Maar die veranderingen gingen geleidelijk en kwamen van onderop. VIE kan en wil dat niet sturen. Als kenniscentrum kunnen wij inzicht geven en dialoog faciliteren.

Daarom hebben wij een aantal onderzoeken laten doen waar voor- en tegenstanders aan het woord komen. Als bijlage bij *Immaterieel Erfgoed* laten wij dit keer in een boekje een deskundige aan het woord. Frits Booy doet al jarenlang onderzoek naar Sinterklaas en Zwarte Piet. Hij heeft ook een grote verzameling. Hij legt uit waar Zwarte Piet volgens de bronnen vandaan komt en denkt ook na over hoe de geschiedenis een oplossing kan bieden.

Door racisme, slavernijverleden en Zwarte Piet op één hoop te gooien, is het probleem wel heel erg groot geworden. Als VIE hebben wij dat nu wat uit elkaar getrokken. Zwarte Piet is een ander probleem dan racisme oplossen en inzicht geven in het slavernijverleden van Nederland. Naast Zwarte Piet zijn wij daarom begonnen met het ontwikkelen van lesmateriaal over racisme en slavernij. Wij houden u daarvan op de hoogte.

Overigens moet me nog een ding van hart. De media maken van het debat over Zwarte Piet een concurrentiestrijd. Genuanceerde meningen komen niet aan bod en citaten worden uit hun verband gerukt. Daar komen ook nog de sociale media bij waardoor je binnen een mum een berg aan haat over je heen krijgt. Ik ben net als heel veel mensen een liefhebber van het sinterklaasfeest, ik heb er ook hele goede herinneringen aan. Juist daarom moeten wij met zijn allen op een verstandige manier met respect voor elkaars mening naar een oplossing zoeken. Dat kost tijd. Maar Sinterklaas heeft zich altijd aan de tijd weten aan te passen. Juist daarom is het de Sint gelukt om de populairste Nederlandse traditie te worden.

Ineke Strouken
Ineke Strouken
hoofdredacteur

Inhoud

Immaterieel Erfgoed

- 4 Zuiderzeemuseum
- 20 Twee jaar immaterieel erfgoed
- 26 Feestelijke bijeenkomst in Culemborg
- 32 Woonwagencultuur
- 46 De Sint Maartenviering in Utrecht

Tradities

- 10 Leidens ontzet
- 18 Erfgoed Arena over tradities
- 37 Prijsdansen Nieuw-Vossemeer

Projecten

- 40 Inventarisatie Eelde
- 44 Landschap in papier

Nieuws

- 15 Nieuwe website
- 15 Ambachten
- 36 Zwarte Piet
- 36 Zwarte Piet strip
- 51 Circus

Boeken

- 16 Staphorster stipwerk
- 16 Tachtigjarige Oorlog
- 16 Grote gezinnen
- 17 Mobiel restaurant
- 17 Metworstrennen
- 17 Vrolijke klanken

Kijk ook op
www.volkscultuur.nl & www.immaterieelerfgoed.nl

HET IS BALANCEREN VOOR MUSEA

TEKST Elise Meier
Foto's Zuiderzeemuseum

De Marker Ijsbruiloft wordt in de zomer nagespeeld in het Zuiderzeemuseum.

Zuiderzeemuseum toont immaterieel erfgoed

De relatie tussen immaterieel erfgoed en musea is op zijn zachtst gezegd gecompliceerd. Een belangrijk kenmerk van immaterieel erfgoed is dat het gaat om levend erfgoed en niet om tradities die zijn verdwenen en alleen nog als presentatie van het verleden voor een publiek worden opgevoerd. Hoe zit het dan met musea? Kunnen zij bijdragen aan het levend houden van immaterieel erfgoed? De meeste musea zien het als hun taak om erfgoed te bewaren en te tonen. Dat is precies het tegenovergestelde van levend, continu veranderend erfgoed. Toch kunnen musea een taak hebben inzake immaterieel erfgoed. We spraken erover met het Zuiderzeemuseum.

Het buitengedeelte van het Zuiderzeemuseum wil een levendig beeld neerzetten van een willekeurig vissersdorp aan de voormalige Zuiderzee, in tijd gesitueerd ergens tussen 1880 en 1930. Er zijn woningen en werkplaatsen bijeengebracht uit verschillende dorpen, waar medewerkers van het museum het leven van alledag uit die periode uitbeelden. Een belangrijk onderdeel van het leven was het religieuze en, daaraan gekoppeld, het sociale leven. Daarom heeft het museum in het vorige seizoen diverse tradities laten zien die dat verbeelden: een algemene traditie – het ter kerke gaan – en een aantal meer specifieke, zoals bruiloften en begrafenissen. Zo waren er een Marker Ijsbruiloft, een Spakenburger, een Volendammer en twee Friese boerenbruiloften en twee vissersbegravenissen te zien.

KERKEGANG

Het ter kerke gaan is het gebruik om elke zondag met zijn allen naar de kerk te gaan, begeleid door klokkengelui. Iedereen is gekleed in zijn of haar beste goed – de plaatselijke streekdracht – en loopt over vaste paden richting kerkgebouw. Elke veertien dagen was er in het museum op zondag een kerkegang uit een ander dorp te zien, compleet met orgelspel en collecte. De bezoekers van het Zuiderzeemuseum konden meelopen en kregen bij de ingang van de kerk pepermuntjes en het kerkboekje. Na de kerkdienst paradeerden de kerkgangers over de dijk.

Het zien en ervaren van dit fenomeen dat jarenlang daadwerkelijk leefde in al die dorpen, was voor bezoekers een interessante ervaring. Anneke Zandt, projectmedewerker bij het Zuiderzeemuseum en antropoloog, vertelt: ‘Het publiek vindt het leuk om iets te zien gebeuren. Voor bezoekers die wat ouder zijn, brengen dit soort tafereel herinneringen terug. Er zijn heel wat oude verhalen verteld, vooral ook door een schijnbaar klein detail als het pepermuntje.’

MARKER IJSBRUILOFT

De Marker Ijsbruiloft is een heel ander verhaal. In een vissersdorp als Marken was de dagelijkse routine in de zomer er één van werken, veel werken en elkaar amper zien. In de winter was het rustiger, op het saaie af. Om de sleur te doorbreken en ook wel om iets in te halen van de zomer, organiseerde men dan soms een feest. Er werden bruiloften in scène gezet, compleet met een witte en rode bruid en bruidegom en men ging in een lange optocht naar de bevroren Zuiderzee om uitbundig te feesten. Het was geen

werkelijke bruiloft maar een aanleiding om een festijn aan te richten, compleet met een ceremoniemeester. Men kleedde zich mooi aan en ging ter dans, een moment om de schade in te halen.

LEVENDE TRADITIES

Verschillende tradities uit het verleden, nagespeeld in een museum. Belangrijke en interessante tradities, dat zeker, maar in hoeverre leven zij nog? ‘De kerk is eeuwenlang erg belangrijk geweest voor die mensen,’ vertelt Anneke Zandt. ‘Het leven met de zee was hard, er kwamen geregeld vissers niet terug van zee. Het geloof en het bijgeloof namen een grote plaats in in het dagelijkse leven. Zo ging je niet zomaar door de Kollensteeg, want met dat soort dingen moest je niet spotten. Het bezweren van het lot deed men in zo’n vissersgemeenschap op allerlei manieren. Hoewel door de ontkerkelijking het gemeenschappelijke ter kerke gaan niet meer overal op de getoonde manier gedaan wordt, is de behoefte aan rituelen er nog wel. En de sociale functie van de kerk, het ontmoeten, moet ook niet onderschat worden. Tegenwoordig gaan jonge mensen juist daarom weer naar de kerk. Het bij de groep horen was en is ook erg belangrijk.’

De kerkegang was een belangrijke traditie in de verschillende Zuiderzeeplaatsen. In het museum wordt om de veertien dagen een gemeenschap uitgenodigd om op traditionele wijze naar de kerk te gaan.

Het is evident dat rituelen belangrijk zijn, ook in de huidige tijd. Maar het ter kerke gaan dat getoond wordt in het museum lijkt toch meer op een historisch plaatje waarop de tijd is stilgezet dan op een traditie die tegenwoordig nog in het echt plaatsvindt. ‘Dat is inderdaad zo,’ beaamt Anneke Zandt. ‘Wat wij willen laten zien is een traditie die tijdenlang erg belangrijk is geweest en nu op het punt staat te verdwijnen. Alhoewel, toen wij de kerkgemeenschap van Huizen benaderden, weigerden zij in eerste instantie om mee te doen,

IMMATERIEEL
ERFGOED EN
MUSEA: EEN
GECOMPLICEERDE
RELATIE, MAAR
WEL ÉÉN MET
MOGELIJKHEDEN.

juist omdat het op een zondag was. Dat leefde dus nog wel degelijk. Nadat wij onze intentie hadden uitgelegd en de mensen hadden overtuigd dat wij wilden laten zien hoe belangrijk de kerk was, heeft toch een deel van de mensen meegedaan. Dat illustreert precies de spanning tussen de wens om het laten zien omdat het verloren gaat en de moeilijkheid omdat het nog leeft.’

Het museum heeft dus contacten met de lokale gemeenschappen bij het onderzoek naar deze traditie. Is het museum bewust bezig met zoeken naar tradities? ‘In 2013 hadden we een projectteam dat zich bezighield met gemeenschappen en met dit grote project, de kerkegang. Vaak is het zo, dat mensen naar ons toekomen of dat we het zelf tegenkomen. Zo is men uit het Friese stadje Workum bij ons gekomen met oude zeil- en vismethoden. We hebben zelf ook veel documentatie in de bibliotheek. En altijd bekijken we of een traditie interessant is voor het museum om te vertonen, het moet informatief zijn maar ook boeiend voor het publiek. We geven ter plekke uitleg en in het Binnenmuseum kunnen de bezoekers meer te weten komen over de inhoudelijke kant. Met dit soort projecten kunnen we tradities laten zien, toelichten en het publiek ervan bewustmaken.’

Dokkum

EIGEN LEVEN LEIDEN

Een taak van een museum is om een traditie aan het grote publiek te tonen, dus uit de onbekendheid te halen. Voorwaarden hierbij zijn het zo authentiek mogelijk tonen en voldoende uitleg en documentatie geven bij de getoonde traditie. Zo kunnen bij de bezoeker interesse en bewustwording gewekt worden voor deze tradities. Het is echter de vraag of ze ook daadwerkelijk doorgegeven worden, om over vernieuwen nog maar helemaal niet te praten. Een ander risico bij het tonen van tradities op een bepaalde manier uit het verleden, is dat deze een eigen leven gaan leiden, vooral in het beeld van de bezoeker. Dan neemt de getoonde traditie de plaats in van het werkelijke, wellicht nog levende, immaterieel erfgoed. Een voorbeeld daarvan zou de Marker Ijsbruiloft kunnen zijn.

Het is niet bekend hoe oud het fenomeen van de Marker Ijsbruiloft is. In 1947 is er één geweest en bij die gelegenheid werd er in de krant geschreven dat dat voor het eerst was sinds 1917. Maar in Enkhuizen is in de aanloop naar de opening van het Binnenmuseum in 1948 ook een Marker Ijsbruiloft gehouden. Daarmee week het museum af van enkele kenmerken van de Ijsbruiloft: die hoort in de winter, op het ijs plaats te vinden. Om die reden distantieert de Marker Ijsclub zich van deze Enkhuizer 'Ijsbruiloften'. Normaal gesproken is het de Marker Ijsclub die de Ijsbruiloften organiseert. Dat heeft zij nog in 1992 in de Jaap Edenthal (op het ijs dus) en in 2008 gedaan, alleen voor de inwoners van Marken. Over enthousiasme hadden ze overigens niet te klagen, ook niet van de kant van de jongere generatie, die deed volop mee.

'Het gevaar is dat de ene versie de andere uitholt. De traditie zoals die in het museum uitgevoerd wordt, is meer een folkloristische presentatie maar gaat een eigen leven leiden naast de andere Ijsbruiloft in Marken,' geeft Anneke Zandt toe. 'Daarvan zijn we ons bewust. Maar toch vinden we het belangrijk om het te laten zien, zo authentiek mogelijk. We hebben het in samenwerking met het Marker Museum gedaan en de deelnemers kwamen ook uit Marken. Als museum kun je laten zien hoe iets gedaan werd, op een zeer toegankelijke wijze. Onze kracht als museum zit in het overdrachtelijke. Maar het is balanceren voor musea, het blijft een presentatie van een traditie, geen levend erfgoed. En voor een museum zijn de bezoekerscijfers ook belangrijk.'

Het museum laat samen met de gemeenschap een traditie zien die op het punt staat te verdwijnen.

Volendam

Huizen

FOLKLORE?

Het vreemde bij een traditie als de Marker Ijsbruiloft is dat op dit moment beide versies naast elkaar bestaan. Hoewel wat het publiek in het Zuiderzeemuseum ziet meer folklore is, dus het naspelen van een in de tijd verstilde traditie als een gebeurtenis uit een geromantiseerd verleden, leeft de traditie nog wel op Marken. Het is moeilijk te zeggen wat de gevolgen zijn van deze vreemde dualiteit. Hollen ze elkaar uit? Beïnvloeden ze elkaar? Zorgt de ene versie ervoor dat de andere blijft bestaan? Het is enerzijds jammer dat er twee versies zijn, dat de versie in het Zuiderzeemuseum niet ook gedragen wordt door de hele gemeenschap van Marken, maar aan de andere kant is het goed dat een groter publiek ziet hoe rijk de tradities van de Zuiderzeecultuur zijn.

Over folklore gesproken: al aan het begin van de twintigste eeuw werden de streekdrachten en gebruiken van de vissersplaatsen rondom de Zuiderzee en aan de Noordzee gebruikt om andere inkomsten dan uit de visserij aan te trekken. Niet iedereen vond dat een goede ontwikkeling. In een jubileumboek van de ANWB uit 1910 werd al gerept van veel 'onwaars, oneigenlijks en opgedirkt' dat men te zien kreeg in bepaalde vissersplaatsen, speciaal in stand gehouden voor Amerikaanse en Engelse toeristen.

De discussie over de authenticiteit van tradities is dus niet uitsluitend iets van onze tijd.¹ Het is dus nog maar de vraag in hoeverre de Marker Ijsbruiloft 'echt', dan wel authentiek is. Met andere woorden: hoeveel Markers lopen tegenwoordig in het dagelijkse leven niet meer in streekdracht, terwijl ze dat wel doen voor hun Marker bruiloft? Oftewel: hoe levend is de traditie van de Marker Ijsbruiloft op Marken? Is daar nog wel sprake van vernieuwing, aanpassing aan de tijd?

Tegenwoordig wordt in de volkscultuur overigens ook weer een zekere waarde aan folklore toegekend. Men beschouwt folklore als een vorm van omgang met het verleden en daarmee als een onderdeel van de historische cultuur. Wetenschappers als Ad de Jong, Gerard Rooijackers en Maria Grever wijzen op de symbolische betekenis van folklore, als leverancier van symbolen voor regionale en nationale identiteit. Maar toch, de scheiding tussen levend immaterieel erfgoed en folklore (in de zin van puur naspelen) blijft lastig. Het Zuiderzeemuseum is zich daar ook van bewust. Anneke Zandt hierover: 'Natuurlijk is het in het Zuiderzeemuseum zeker ook een issue: van verbeelding naar beeldvorming.'

In de UNESCO conventie wordt folklore overigens ook gezien als een vorm van immaterieel erfgoed,² maar tegelijkertijd is verandering van dit erfgoed, constante aanpassingen door nieuwe generaties aan de tijd, wel een essentieel kenmerk.³ Dat werpt een nieuwe vraag op: is het houden van een Ijsbruiloft in de zomer, zoals het Zuider-

zeemuseum uit noodzaak doet, een innovatie of een afwijking van de wtraditie? Deze vraag zou vrij simpel te beantwoorden kunnen zijn. Komt deze verandering voort uit de gemeenschap zelf of niet? De volgende vraag is dan of de Ijsbruiloft van het Zuiderzeemuseum door de gemeenschap gedragen wordt of niet. Daar is geen eenduidig antwoord op te geven.

INNOVATIE AMBACHTEN

Dan naar een andere vorm van immaterieel erfgoed. De in tijd verstilde verbeelding van tradities in het Zuiderzeemuseum geldt niet voor ambachten, althans niet voor allemaal. Naast het tonen van ambachten in het Buitenmuseum zoals ze aan het begin van de twintigste eeuw uitgevoerd werden, heeft het Zuiderzeemuseum de laatste jaren verschillende innovatieve projecten met ambachten uitgevoerd of laten uitvoeren. Hierbij worden oude ambachten gecombineerd met moderne vormen van design en kunst, geïnspireerd door de Zuiderzeecultuur. Kunstenaars zoals Aldo Bakker, Christien Meindertsma en Hugo Kaagman hebben dergelijke kunstprojecten uitgevoerd, die te zien zijn in het Buitenmuseum. Oud gecombineerd met nieuw, innovatie voor ambachten en het beeld van de Zuiderzee, hoewel deze allang niet meer bestaat.

Bezoekers kunnen de zogenaamde *designroute* lopen, waarlangs ze hedendaagse interpretaties van traditionele technieken, materialen en thema's vinden. Enkele voorbeelden daarvan zijn Rouwkleden van rENs, Zuiderzeestoele van Richard Hutten in de kapel, de klompen van Victor & Rolf en objecten van gevlochten wilgentenen van het vormgeverduo Scholten & Baijings in de mandenmakerij. De volgende stap is wellicht innovatie van levend erfgoed, het in samenwerking met de gemeenschap laten zien hoe, net als een ambacht, een traditie verandert. Pas dan raakt het levend immaterieel erfgoed. Wel moet men bedenken dat immaterieel erfgoed een relatief nieuwe tak in de wetenschap vormt. Niet alleen voor musea is dat lastig en vergt dat een nieuwe aanpak. Het is al heel mooi dat er aandacht is voor dit soort erfgoed en dat men zich bewust is van de risico's. De tijd zal leren hoe dit het beste aangepakt kan worden.

De *designroute* is nog te bekijken tot en met 26 oktober, als het Buitenmuseum sluit voor de winterstop. In het nieuwe seizoen in 2015 zal de *designroute* deels gecontinueerd, deels vernieuwd te zien zijn.

NOTEN

- 1 Rob van Ginkel, *De verbeelding van 'hollands' vissersvolk. Visuele cultuur en het folkloristische cliché van Marken en Volendam*, in *Sociologie*, jaargang 5 (2009), pp. 2-26.
- 2 Intangible cultural heritage is traditional culture, folklore or popular culture that is performed or practiced with close ties to 'place' and with little complex technological accompaniment.'
- 3 'Intangible cultural heritage is transmitted from generation to generation and is dynamic, which means that it is constantly being recreated by communities and groups in response to their environment, their interaction with nature and their history [...]

Hutspot, haring en wittebrood

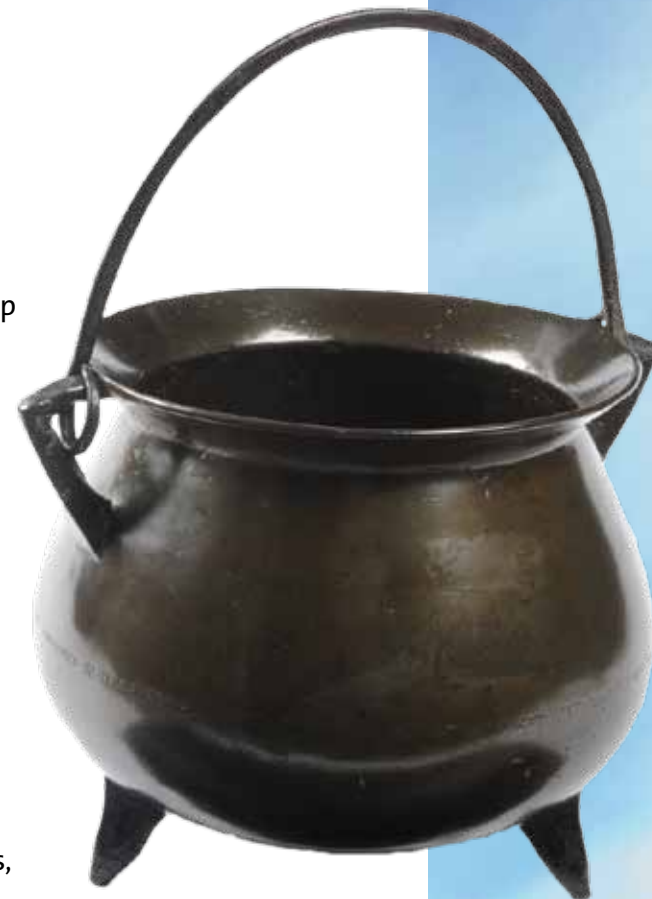
Leidens ontzet

's Morgens voor zeven uur is het op straat meestal nog rustig, zeker op een gewone, doordeweekse dag, ook als die dag de 3^e oktober is. Maar in Leiden is dat anders! Want als daar om precies zeven uur – het is dan nog schemerdonker – de reveille geblazen wordt, zijn er vele honderden Leidenaars op de been. Ze willen erbij zijn, de plechtigheid op het Stadhuisplein waarmee de feestelijkheden van die dag worden ingeluid. Wat op z'n Leids heet 'de Reveill-je' wordt geblazen sinds 1946 en is sindsdien onlosmakelijk met de 3 oktoberviering verbonden. Net als het gezamenlijk zingen van het Wilhelmus, gevolgd door enkele andere Oudhollandse liederen en het Leidse Volkslied: 'Leiden, stad van mijn hart'.

De viering van het ontzet van Leiden is een prachtige mengeling van oude tradities die het feest een plechtig karakter geven en van nieuwere, vrolijke elementen die er ook een feest van humor van maken. Zo is er in het Van der Werfspark, waar de reveillebezoekers in een lange stoet naartoe gaan, de Koraalzing. Enthousiast zingt iedereen mee: 'Wilt heden nu treden' en 'Waar de Blanke Top der Duinen', liederen die toch wat in de vergetelheid dreigen te raken, maar die wel, misschien juist daardoor, ontroeren. Maar bij de feestrede die Joost Bleijie als rasechte 'Leenaar' houdt, wordt veel gelachen en ook de rede waarmee burgemeester Lenferink op Bleijie reageert, is een subtiele mengeling van ernst en humor.

De vlucht van de Spaanse troepen

Het is dan ook een feestelijk feit dat herdacht wordt: de kleine weesjongen Cornelis Joppenszoon zou 's morgens in alle vroegte de belegerde stad zijn uitgeglipt om stiekem een kijkje te nemen bij Schans Lammen. Tot zijn verbazing was er niemand in het legerkamp, wel ontdekte hij tot zijn vreugde een ketel hutspot. De Spaanse troepen hadden in de nacht van 2 op 3 oktober 1574 het kamp overhaast verlaten, uit angst voor het water dat door de bressen in de dijken bij de Maasmonding het land al dagenlang binnenstroomde. Aanvankelijk was het een noordwestenwind die het water opstuwde en liepen de troepen geen risico. Maar in de avond van 2 oktober draaide de wind naar het zuiden,

TEKST Marcel Bergema
Foto's Nationale Beeldbank,
Holland in pixels

Cornelis Joppenszoon wordt sinds 1961 geëerd met een standbeeld. Hij zou de pot met hutspot, die de Spanjaarden hadden achtergelaten, ontdekt hebben.

De elf bestuursleden van de 3 October Vereeniging zijn tijdens de feesten herkenbaar aan het jacquet, de hoge hoed en de paraplu.

bereikte stormkracht en het wassende water joeg de belegeraars op de vlucht. Cornelis holde met dit bericht en de hutsput naar de stad en is daarmee onsterfelijk geworden. Feest brachten ook de Geuzen die dezelfde ochtend de stad binnenvoeren en de uitgehongerde bevolking trakteerden op haring en wittebrood.

3 October Vereeniging

De feestelijke herdenking wordt tegenwoordig georganiseerd door de 3 October Vereeniging, opgericht in 1886. Sindsdien is ieder jaar het feest van het Leidens Ontzet gevierd, met alleen onderbrekingen tijdens de wereldoorlogen. Het werd niet altijd gevierd op dezelfde wijze: bij het jaar 1886 staat vermeld: 'Optocht Vereenigingen met Banieren', in 1887 was er het 'Waterfeest Intocht der Geuzen'. Enkele elementen uit het feest bleven constant: het is een feest voor alle inwoners van Leiden met als thema's de vreugde om het eind van de hongersnood en de dankbaarheid jegens God die, vanuit het christelijk oogpunt, de wind en het water stuurde en zo de Leidenaren bevrijdde van de vijand. Het thema vrijheid blijft onder alle omstandigheden actueel.

De 3 October Vereeniging omschrijft het als volgt: 'We zijn een vereniging van tradities. Daarbij staat het herdenken van het beleg en het ontzet van Leiden centraal. Maar het is ook een vereniging die tracht deze tradities in een hedendaagse context te plaatsen en zo met onze tijd mee te gaan. Dat betekent dat er naast traditie ruimte is voor vernieuwing en vooruitgang.'

Onderzoek

'Leiden, stad van mijn hart', zo wordt er gezongen. Is dat nog wel zo? Zit het Leidenaar-zijn en het gedenken van het ontzet echt in de harten van de inwoners? Ook bij de nieuwkomers? In de eerste helft van 2013 is een groot onderzoek uitgevoerd met als centrale vraag: sluiten de activiteiten op en rond 3 oktober werkelijk aan bij de wensen en de behoeften van de bevolking? De vraag werd via een representatieve steekproef gesteld aan bewoners van Leiden en omgeving, speciaal aan de leden van de Vereeniging. Ook werd gekeken naar de samenstelling van het ledenbestand. De uitkomsten zijn overtuigend: slechts twee procent weet niet of nauwelijks wat Leidens Ontzet inhoudt. Ruim de helft van de Leidenaren woont jaarlijks activiteiten bij, een kwart doet dat af en toe. Burgers die de feesten niet bezoeken, geven aan geen tijd te hebben

of geen interesse in dit soort activiteiten in het algemeen. De kermis, de feestelijke warenmarkt, de optocht, het vuurwerk en de taptoe worden het meest bezocht. Alle activiteiten krijgen een goed rapportcijfer, altijd boven de 7. Daarbij scoren de hutsputmaaltijd en de haring met wittebrood het hoogst. Bijna unaniem wordt aangegeven dat het programma moet blijven zoals het is.

Voor de leden van de Vereeniging, rond de 14.500 personen, is de betrokkenheid bij de stad Leiden de belangrijkste reden voor het lidmaatschap. Ook geeft een ruime meerderheid aan dat de herinnering aan het ontzet levend moet blijven. De waardering voor de hutsputmaaltijd en de uitreiking van haring en wittebrood wordt uitgedrukt in een zeer royale 8.

De conclusie is dat de Leidenaren zich goed kunnen vinden in de activiteiten en de manier waarop deze aangeboden worden. De leden benadrukken dat het historisch karakter voor hen vooral belangrijk is. De feesten hebben geen elitair karakter: mensen met een lager inkomen wonen gemiddeld meer activiteiten bij dan degenen met een hoger inkomen.

Haring en wittebrood

Het is duidelijk: bij Leiden hoort het Leidens Ontzet. En bij de jaarlijkse viering horen hutsput, haring en wittebrood, een ijzersterke en zeer populaire traditie, want na de reveille op 3 oktober wordt de bevolking in De Waag nog altijd getraakteerd op haring en wittebrood. Daarvoor staan de Leidenaren al vroeg in de rij. Naar men zegt melden de eersten zich rond vijf uur 's morgens, de ochtendkou trotserend. Om half acht, als De Waag de poorten opent en de uitreiking begint, staan er lange rijen te wachten. In 2011 vestigde de 3 October Vereeniging met de haringuitreiking het record Grootste Zeebanket ter Wereld.

Hutsput

Hutsput wordt er al op 2 oktober volop gegeten tijdens de traditionele hutsputmaaltijd, in de avondschemer langs de Hooglandse Kerkgracht, één van de mooiste grachten van Leiden. Dit is gratis voor leden van de Vereeniging en wordt gesponsord door plaatselijke ondernemingen. Zo worden er 'bodempjes gelegd', want de feestelijkheden beperken zich niet tot de dag 3 oktober. Vooral ook op de avond van 2 oktober is het groot feest in de stad: 'Leiden gaat swingend de nacht in' kondigt de feestgids al lang tevoren aan.

Dankdienst

Heel plechtig is de herdenkingsdienst in de Pieterskerk op 3 oktober, die in het teken staat van de dankbaarheid voor de herkegen vrijheid. Al direct na het ontzet in 1574 kwam een groot deel van de Leidse bevolking spontaan bijeen in de Pieterskerk om een dankdienst te vieren. Door de eeuwen heen is deze dienst uitgegroeid tot een bijzondere traditie, die heel levend is: wie de kerk wil bezoeken staat in de rij en tijdens de dienst is er geen stoel onbezet.

Afgelopen jaar was het thema 'geluk en ongeluk', passend bij het feestmotto dat

De Spaanse troepen verlieten in de nacht van 2 op 3 oktober 1574 overhaast het kamp uit angst voor het water. Leiden was ontzet.

aanhaakt bij het ongeluksgetal van het jaartal 2013: *per (on)geluk - 31013*. Wie het verhaal kent van de draaiende wind die een storm werd en zo de wanhopige stad op de rand stond van overgave aan de vijand, begrijpt dit motto.

Grote optocht

Per (on)geluk was ook het thema van de Grote Optocht in de middag. Met een knipoog wordt aangestipt dat 13 weliswaar een ongeluksgetal is, maar dat 2013 wel een geluksjaar is. Want de wereld is in 2012 niet vergaan, ondanks de voorspelling van de Mayakalender. Bovendien, in 13 zitten de getallen 3 en 10 en die staan voor 3 oktober, de geluksdag voor de Leidenaren!

De watergeuzen trakteerden de hongerige Leidenaren op haring en wittebrood, een gebruik dat nog bestaat en door veel mensen zeer wordt gewaardeerd.

De bevolking geniet van de sfeer in de stad en van brood met haring en een glaasje jenever.

Met honderdvijftig attracties is de 3 Oktober kermis één van de grootste kermissen in Nederland.

De optocht is één van de hoogtepunten van het herdenkingsfeest.

De wagens en taferelen in de optocht speelden op creatieve wijze met het thema (on)geluk: in de liefde, 'Toen was geluk heel gewoon', een wensput, pech onderweg, 'les Misérables', zelfs ambulances en brandweerwagens gaven aan hoe zij omgaan met ongeluk. Het was een optocht met veel humor en een wat carnavaleske sfeer die met horten en stoten door de straten van de binnenstad trok, met een geplande stop bij de Sociëteit van Minerva in de Breestraat, de oudste studentensociëteit van Nederland. Hier brengen de voorzitter van de 3 October Vereeniging en de praeses van LSV Minerva traditiegetrouw een toost uit op de viering.

Hoewel de wat officiëlere feesten hiermee zijn afgerond, wordt het steeds drukker in de stad. Het geluk van 2013 was een droge dag met een stralende zon, zodat de grote kermis meer dan ooit een publiekstrekker was. Tegen middernacht werden de feesten afgesloten met een spectaculaire vuurwerkshow, dit jaar

begeleid door muziek en aanschouwd door tienduizenden mensen – meer dan ooit, dankzij het nog steeds mooie weer.

Genieten van de sfeer

Als gewone, maar wel geboren en getogen 'Leienaar' viert Aloys Goossen ieder jaar het feest mee. Niet op plechtige wijze en ook eigenlijk meer op 2 oktober dan op de derde. Een persoonlijke traditie: eerst naar de Taptoe, dan via de kermis naar de kroegjes op het Stadhuisplein. Daar is het sfeertje, iedereen, ook van ver buiten Leiden weet dat. En dan wordt het laat, zo laat dat de feestdag van 3 oktober voor hem pas rond het middaguur begint. Even de optocht zien, die dit jaar zowaar zonder veel haperingen voorbijtrok, en dan weer genieten van de sfeer en de gezelligheid, met als waardige afsluiting van de feestelijkheden 's avonds naar het vuurwerk. 'Mijn zus woont al jaren in Schiedam, maar toch komt ze ieder jaar met een club vriendinnen naar Leiden om het feest te vieren.'

Erik Lageman ging vroeger altijd met de kinderen naar de kermis. En lekker over de markt struinen, je hebt immers heerlijk een dag vrij. Al gaat hij sinds de kinderen de deur uit zijn niet meer ieder jaar, het feest is voor hem een prachtige traditie die nooit mag verdwijnen. Er is al zo veel verloren gegaan. De kermis hoeft voor hem niet zo, maar het vuurwerk, dat is spectaculair, daar is hij bij.

Studenten

Dat er vandaag de dag, na meer dan vier eeuwen, nog steeds een viering op zo'n grote schaal is, bewijst dat men erin geslaagd is met de tijd mee te gaan. Dat ging niet altijd zonder strubbelingen. De Vereeniging schrijft hierover dat de gemeenteraad in 1823 besloot dat de viering voortaan op zondag zou plaatsvinden, dat scheelde immers een vrije dag. Als volksfeest zou de viering daarmee feitelijk afgeschafte worden. De studenten van Minerva kwamen hiertegen fel in verzet, zij riepen de burgers op massaal de vlag uit te steken en er werd door hen 'aan Leydens nooddrufte ingezetenen eene extra bedeeing van haring en wittebrood uitgereikt'. Dankzij de studenten wordt Leidens Ontzet gevierd op de dag van het ontzet: 3 oktober.

Burgemeester Van der Werff

De initiatiefnemers zagen in 1884 de aanleiding om de Vereeniging op te richten in de onthulling van een standbeeld voor Van der Werff, de burgemeester van Leiden tijdens het beleg. Over hem is een aangrijpend verhaal bekend: om zijn van de honger radeloze bevolking moed te geven zou hij zijn eigen lichaam hebben aangeboden om de bevolking eten te geven. Hij zou gezegd hebben: 'Eten heb ik niet, maar ik weet dat ik eens moet sterven. Dus, zo gij met mijn dood geholpen zijt, slaat de handen aan dit

lichaam; snijdt het aan stukken, en deelt ze om, zo wijd als 't trekken mag.' Burgemeesters van dit kaliber zijn tegenwoordig uiterst zeldzaam.

Tijdens de plechtigheid van de Koraalzing in het Van der Werfspark wordt een krans gelegd bij het standbeeld van deze burgemeester die, al is er bij de naamgeving van het park een letter verloren gegaan, wordt geëerd als een held.

Cornelis Joppensprijs

De dappere weesjongen Cornelis Joppenszoon wordt, ondanks twijfels rond zijn naam en onzekerheid of hij wel werkelijk een wees was, sinds 1961 geëerd met een bescheiden standbeeld. Het staat bij station Lammenschans en toont ons de jongen, blij sjouwend met zijn ketel hutspot. Ook wordt in Leiden jaarlijks de Cornelis Joppensprijs uitgereikt aan een persoon die zich op speciale wijze verdienstelijk heeft gemaakt voor de stad.

De Vereeniging

De 3 October Vereeniging is een zeer actief gezelschap. De elf bestuursleden, tijdens de feesten herkenbaar aan het jacquet, de hoge hoed en de paraplu, worden bijgestaan door ongeveer honderd dames en heren die, eveneens als vrijwilliger, actief zijn in de Evenementencommissie, de Optochtcommissie, de Taptoe commissie, de commissies Herdenking, PR & Werving, de Commissie Lunapark en de Commissie Haring & Wittebrood en Hutspot.

Direct na de feesten komen de leden van de commissies bijeen om zowel te evalueren als de invulling van de viering het volgende jaar te bespreken. Vanaf de januarimaand daarop raakt de organisatie van de naderende herdenking in een stroomversnelling.

De voorzitter van de Vereeniging, Michiel Zonneville, kijkt met grote tevredenheid terug op de herdenking en de viering. 'De organisatie liep bij alle onderdelen uitstekend. De communicatie met het gemeentebestuur, de gemeentediensten, de politie en de hulpdiensten was weer prima, ook dankzij de goede voorbereiding. En er hebben zich geen calamiteiten voorgedaan, afgezien van het oppakken van een enkele dronkenlap. Het weer was goed en we constateren dat alle onderdelen van het programma weer meer deelnemers hebben getrokken. Dat lijkt op een trend, een *cult*: als Leidenaar moet je gewoon meedoen aan het Leidens Ontzet!'

NIEUWE WEBSITE

Nederland ondertekende op 15 mei 2012 het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed. Eén van de taken die Nederland daarmee op zich nam, was het samenstellen van een Nationale Inventaris.

Wilt u meer weten over het UNESCO Verdrag en de uitvoering van het verdrag in het Koninkrijk Nederland, kijk dan op

www.immaterieelerfgoed.nl

AMBACHTEN

AMBACHT
erfgoed, economie
en duurzaamheid
VERSLAG

INTERNATIONALE CONFERENTIE OVER DE KRACHT VAN HET AMBACHT
IN EINDHOVEN EN TILBURG OP 14 EN 15 MAART 2014

Op de internationale conferentie De kracht van ambachten werden ideeën uitgewisseld tussen experts uit binnen- en buitenland. Wat is er nodig om ambachten te behoeden voor uitsterven? Hoe kunnen ambachtslieden hun kennis doorgeven aan volgende generaties?

Het verslag is te downloaden op www.volkscultuur.nl en www.immaterieelerfgoed.nl.

STAPHORSTER STIPWERK

Mocht het Staphorster stipwerk nog niet bij iedereen bekend zijn, als het aan de Stichting Staphorster Stipwerk ligt, komt daar zeer binnenkort verandering in. Zij timmert hard aan de weg en heeft met het boek *Kleurrijk gedrukt. Oorsprong en ontwikkeling van het Staphorster stipwerk* een goede troef in handen. De hele geschiedenis van het kleurrijke stipwerk wordt beschreven vanaf het moment dat de heer Frans Vloedgraven uit Staphorst op de markt in Almelo een door de firma Palthe bedrukt jakje ontdekte tot de nieuwste ontwikkelingen en een handleiding voor stippers in spé. Mogen de Staphorsters zelf het stipwerk 'niks besonders' vinden, vele anderen zijn het daar niet mee eens. Het ambacht staat zelfs op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland.

De stof, de samenstelling van de verf, de stempels en sjablonen, alles wordt beschreven in dit boek dat is voorzien van vele kleurige foto's. De familie Vloedgraven komt uitgebreid aan bod, logisch, gezien de enorme invloed die deze familie op het Staphorster stipwerk gehad heeft. Veel ervaringsdeskundigen, zowel stipsters als draagsters, komen zelf aan het woord en vertellen over de gestipte streekdracht die nog tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw ook door kinderen en jongeren gewoon gedragen werd. En wie weet, inspireert dit boek weer een hele nieuwe generatie tot het maken van kleurrijke stipwerken!

Dirk Kok, *Kleurrijk gedrukt. Oorsprong en ontwikkeling van het Staphorster stipwerk* (2014)

TACHTIGJARIGE OORLOG GROTE GEZINNEN

Margreta Wyts leefde en stierf in de Tachtigjarige Oorlog. Ze werd geboren in Brugge in een gegoede familie, vluchtte met hen naar Leiden en later zelfs naar Engeland. Ze trouwde daar twee keer en stierf op 39-jarige leeftijd in het kraambed. Zij liet onder meer een receptenboekje na, waarin handgeschreven recepten van vooral gebak, taart en jam stonden. Deze recepten zijn, inclusief een levensbeschrijving, integraal overgenomen met eronder vertalingen van de moeilijkste termen. Sommige recepten zijn in het Nederlands, andere in het Engels opgeschreven, een enkel recept is in het Frans.

Achterin het boekje is een woordenlijst toegevoegd. Met dit boekje in de hand is het mogelijk om gerechten te maken op de wijze zoals het vierhonderd jaar geleden gedaan werd. Dat is toch wel bijzonder.

'De recepten van Margareta Wyts. Kookkunst uit de tachtigjarige oorlog', in: *Terroir, Mededelingenblad en Verzamelde Opstellen van de Academie voor de Streekgebonden Gastronomie nr.1, 2014*

Grote gezinnen waren vroeger een vrij normaal verschijnsel. Gezinnen met meer dan tien, soms zelfs meer dan twintig kinderen kwamen nog voor tot in de jaren zestig. In 1917 werd in Nijmegen de RK-Bond voor Groote Gezinnen opgericht. Hoewel het inderdaad vaak katholieke gezinnen waren die uitblonken in aantal, kwamen grote gezinnen toch bij alle gezindten voor. Het unieke aan opgroeien in een groot gezin wordt in het boek *Gezin XXL. Het grote gezin in Nederland* in al zijn aspecten beschreven, veelal door persoonlijke uitspraken en anekdotes van onbekende en bekende Nederlanders.

Wij kunnen het ons nu amper nog voorstellen hoe het is om op te groeien in zulke grote gezinnen. Wat betekende dit voor die kinderen? Hoe ging dat met eten, wassen, slapen en feesten? Hoe zorgde je dat je als kind genoeg aandacht kreeg? Waren groot gezinnen altijd arm? Zomaar enkele onderwerpen die aan bod komen in dit mooi uitgevoerde boek. Het vele beeldmateriaal zorgt ervoor dat dit boek voor velen een feest van herkenning zal zijn.

Ad Rooms, *Gezin XXL. Het grote gezin in Nederland* (Zwolle 2014)

MOBIEL RESTAURANT

Een redelijk nieuw verschijnsel in Nederland zijn mobiele keukens in alle soorten en maten. Ze worden gerund door creatieve ondernemers, vrije geesten die van eten houden en met hun passie allerlei festivals, streekmarkten en andere evenementen opluisteren. Deze reizende en reizende sterren, zoals ze door de schrijver genoemd worden, vormen een nieuwe traditie die volop in beweging is.

Het boek *Reizende sterren* laat een aantal ondernemers aan het woord, waarbij vooral ook de unieke, persoonlijke sfeer erg belangrijk is. Het gaat niet simpelweg om het maken en verkopen van voedsel, maar om alle persoonlijke aspecten daaromheen. Met mooie foto's, de persoonlijke muziekeuze, zelfs met de vormgeving is geprobeerd dit weer te geven. En niet te vergeten natuurlijk: het eigen recept!

Van aardappels tot sushi, van köfte tot zuurvlees, van zelfbedachte recepten tot recepten uit grootmoeders keuken, van worldfood tot streekgerechten, alles is te vinden in dit kleurrijke boek. En net als de menu-borden die handbeschreven als reclamebord dienen op elke tijdelijke standplaats, is de omslag van het boek ook te beschrijven. Er wordt een schoolkrijtje meegeleverd.

Monica Abdoel en Laura Grave, *Reizende sterren. Over karrende keukens & smaaknomaden* (Den Haag 2014)

METWORSTRENNEN

Boxmeer kent de oudste carnavals-traditie van Nederland. De sinds 1987 in Boxmeer woonachtige antropoloog Peer Meurkens heeft nauwgezet uitgezocht wat er waar en onwaar is aan de verhalen over de traditie van dit jaarlijkse feest. Hij kwam erachter dat het destijds in feite om een *invented tradition* ging, waaraan een politieke twist tussen twee parlementariërs ten grondslag lag, hoewel het in de stukken vaak omschreven wordt als afstammend van een oeroude traditie. Bedachte traditie of niet, het is wel de oudste carnavalsviering van Nederland.

Het verkavelijke verhaal achter de optocht naar het Vortumse Veld, de Metworst-rennen, het innen van de erfbelasting in de vorm van de prijs door de winnaar en de optocht terug met de Gekkenkar, dit alles, georganiseerd door de Vereniging de Metworst, wordt tot in detail beschreven. Hoe de tekst *Wij handhaven het recht onzer vaderen* op de Gekkenkar terecht is gekomen, welke elementen authentiek zijn en welke niet, wanneer de vorm van het evenement gevonden is, welke bijzondere onderdelen er zijn in de stoet en wat de symbolische betekenis daarvan is: op al deze vragen poogt de auteur een antwoord te geven en hij slaagt daar op een bewonderenswaardige manier in.

Peer Meurkens, *De Gekkekar komt uit Den Haag. Senator uit Boxmeer bedenkt oudste carnavalstraditie van Nederland* (Nijmegen 2014)

VROLIJKE KLANKEN IN DE STAD

Klokgelui maakt al heel lang deel uit van de geluiden van de West-Europese steden. In de loop van de Middeleeuwen werd het normaal dat elke kerk en elk klooster, maar ook elke stad minstens één klok had. Het luiden van klokken diende verschillende doelen, soms om mensen naar de kerk te lokken, maar ook als waarschuwing voor brand of storm, om de werktijden aan te geven of het sluiten van de poorten. Maar ook bij bijzondere feestelijke gelegenheden werden de klokken geluid. Toen Adriaen Floriszoon Boeyens in 1522 in Rome tot paus werd benoemd, luidden in Utrecht acht dagen lang de klokken van de Dom.

Met de verschillende maten voor de klokken kwamen ook de verschillende toonhoogten. Er waren al vroeg herkenbare manieren van klokluiden om een bepaalde boodschap over te brengen: rouw, aankondiging van het Te Deum of kleppen bij onraad. De beierman was echter degene die de klokken tot een muzikaal hoogstandje wist te brengen. Hij stond tussen de stil hangende klokken en bewoog met zijn handen de klepels, rechtstreeks of via touwen. Dit is al bekend sinds de dertiende eeuw en werd vooral bij kerkelijke feesten gedaan. Pas later werd het bespelen van de klokken via een klavier populair, het zogenaamde carillon. In Utrecht werd er nog gebeierd tot in de zeventiende eeuw, naast het bespelen van het carillon.

Heel Europa hing vol met klokken die allemaal op verschillende manieren hun eigen boodschappen overbrachten. Maar in Nederland ontwikkelde zich iets bijzonders: de voorslag. Dit was het geklingel van enkele klokjes vóór de uurslag. Via een ingenieus netwerk van metalen draden en wielen speelden klokjes automatisch een melodietje af. Dit was in feite de voorloper van de speeltrommel die daarna steeds verder uitgebreid werd en van een simpel melodietje een heel muziekstuk te horen kon brengen. Het aantal klokken werd ook uitgebreid tot het melodieuze gegalm in de achttiende eeuw een hoogtepunt bereikte. De negentiende eeuw laat een neergang zien, die pas na de Tweede Wereldoorlog weer een beetje tot staan gebracht kon worden. Nog steeds is voor de meeste Nederlanders het geluid van de stad onlosmakelijk verbonden met klokgelui of carillonwijsjes.

Heleen van der Weel, *Klokkenspel. Het carillon en zijn bespelers tot 1800* (Hilversum 2008)

Op een mooie zomeravond werd in de aula van de enige HBO Cultureel Erfgoed die ons land telt, in samenwerking met de Nationale UNESCO Commissie, de Erfgoedarena georganiseerd over tradities in Nederland en elders in de wereld. Er viel ook wat te vieren: dat weekend was de vijftigste traditie aan de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland toegevoegd.

Het is belangrijk om de plaatselijke autoriteiten en de onwillige bestuurders te laten zien wat ze voor waarde in handen hebben.

Het legendarische Djemaa el Fna-plein in de Marokkaanse stad Marrakesh met de oude kraampjes, eetstandjes, slangenbezweerders, verhalenvertellers, glaseters, astrologen, kleine aapjes en traditionele waterverkopers.

De geschiedenis van El Condor Pasa laat zien dat het bepalen van de eigenaar of precieze oorsprong van een culturele uiting heel erg lastig kan zijn.

De speciale gast was Valdimar Hafstein van de Universiteit van IJsland. Tijdens de avond sprak hij over de verhalenvertellers van de Djemaa el Fna en volgde hij het spoor van de El Condor Pasa van de oorsprong in de Andes, via New York, Parijs, terug naar Zuid-Amerika om uit te komen bij Simon & Garfunkel, die van het nummer een wereldhit maakten. Een tocht langs de mooie verhalen uit de geschiedenis van het immaterieel erfgoed en de wijze lessen die eruit te trekken zijn.

De Erfgoedarena is inmiddels zelf een traditie. Het is een platform waar experts, professionals, betrokkenen en het publiek in discussie gaan over de vele verschillende onderwerpen die samen cultureel erfgoed uitmaken. Ditmaal was het onderwerp immaterieel erfgoed, zoals dat ook twee jaar geleden het onderwerp was toen de UNESCO Conventie ter Bescherming van Immaterieel Cultureel Erfgoed werd ondertekend door de staatssecretaris.

Lector van de Reinwardt Academie Hester Dibbitts opende de avond en sprak over tradities, verhalen en liedjes. Het zijn cultuuruitingen die soms triviaal lijken, maar voor veel mensen erg veel betekenen. Daarnaast kan het ook nog eens *big business* zijn!

Het ontstaan van een UNESCO conventie
Nu de UNESCO conventie twee jaar geleden door Nederland is geratificeerd is het een goed

moment om terug en vooral ook kritisch vooruit te kijken aan de hand van een tweetal mooie voorbeelden.

Na het introduceren kwam dr. Hafstein ten tonele. Hij is voorzitter van de International Society for Ethnology and Folklore en enkele maanden in Nederland op bezoek als *visiting KNAW-Fellow*. Hafstein nam de toehoorders bijna twintig jaar mee terug in de tijd, naar het begin van de UNESCO conventie. Op een filmpje vertoonde hij de verhalenvertellers van het legendarische Djemaa el Fna-plein in de Marokkaanse stad Marrakesh. Het is het thuis van het oude ambacht van de verhalenvertellers, op het grote plein waar heel Marrakesh, Marokko, Afrika en zelfs de hele wereld samenkomt.

De elite van Marrakesh zag Djemaa el Fna als een achtergebleven plek met stoffige tradities, oude kraampjes, eetstandjes en dito slangenbezweerders, verhalenvertellers, glaseters, astrologen, kleine aapjes en traditionele waterverkopers. Het oude plein liet naar hun mening zien dat Marokko nog niet tot het heden was toegenomen. De regerende klasse wilde het eeuwenoude plein met al zijn orale tradities slopen voor een winkelcentrum en een parkeerplaats, zoals ook in Nederland in de tijd van de stadsvernieuwingen niet ongebruikelijk was. Het is een bijna traditioneel verhaal van de oude cultuur die vermorzeld dreigt te worden door de moderniteit.

Enigszins cru kan men stellen dat de timing van de dreiging perfect was. In het modernistische paleis van UNESCO in Parijs werd hard gewerkt aan wat de UNESCO Conventie ter Bescherming van Immaterieel Cultureel Erfgoed ging worden. De vele tradities en ambachten die samenkwamen op het Marokkaanse plein kwamen op de agenda. Door alle internationale aandacht werden de bestuurders zich ervan bewust dat ze iets bijzonders binnen hun stadsmuren hadden, niet alleen voor de stad, maar voor de hele mensheid. Van sloop was geen sprake meer, het plein kwam zelfs als eerste op de Lijst van Meesterwerken van het orale en immateriële erfgoed van de mensheid. De UNESCO erkenning bleek een ware publiekstrekker en toeristen overspoelden het plein. Er kwam nu geld om nieuwe verhalenvertellers op te leiden en deze en vele andere soorten van traditionele kennis over te dragen op nieuwe generaties.

Waarde immaterieel erfgoed zichtbaar maken

Deze geschiedenis leert dat het belangrijk kan zijn om de plaatselijke autoriteiten te vleien en de onwillige bestuurders te laten zien wat voor waarde ze in handen hebben. Het laat eveneens zien dat UNESCO gemeenschappen aanmoedigt uitingen te identificeren, te documenteren, te beschermen, te bevorderen en te revitaliseren. Dit alles met als doel het bewustzijn over het belang van oraal en immaterieel erfgoed als een

essentieel onderdeel van de culturele diversiteit te tonen. Maar de conventie verandert ook hoe mensen naar tradities kijken en de autoriteiten ermee omgaan. Zo moeten de fruitverkopers nu allemaal verplicht hetzelfde traditionele karretje hebben. Dit is niet de enige opvallende plaatselijke verordening, alle aanwezige culturele en commerciële uitingen moeten er verplicht 'authentiek' uitzien. Door deze opgelegde uniformiteit is de chaos die er eerst was nu een stuk ordentelijker, maar de charme is ook een beetje weg. De regels werden zelfs zo strikt en op commercie gericht dat de verhalenvertellers nog maar op vijf procent van het plein mochten komen. Uiteindelijk zagen de vertellers geen andere optie meer en gingen in staking. Gelukkig krijgen zij nu meer bewegingsvrijheid.

Van wie is immaterieel erfgoed?

Van de lessen die te trekken zijn uit de Marokkaanse hitte verschoof dr. Hafstein zijn verhaal naar het ritmische Latijns-Amerika. Daar begint de verrassende tocht van El Condor Pasa, van een plaatselijke melodie tot de wereldhit die Simon & Garfunkel er in 1970 van maakten. De regering van Bolivia reageerde destijds zeer ontstemd op deze wereldhit en was boos dat de folkmuziek en folkdans werd gebruikt in landen en door groepen en mensen die niet hoorden bij de groep waar zij van vonden dat het origineel vandaan kwam. Bolivia wenste het eigenaarschap over deze muziek te krijgen. Maar wie bezit een folkmelodie eigenlijk?

Uit historisch onderzoek is duidelijk geworden dat de melodie waarschijnlijk al in de achttiende eeuw in de Andes gezongen werd. Maar deze werd pas in 1933 officieel gepatenteerd door een Peruviaanse folklorist en etnomusicus, Daniel Alomía Robles. Voor die tijd al werd het liedje gebruikt in een populaire musical met een stevige socialistische boodschap. In de musical en het liedje kwamen verschillende tradities samen en het was een grote hit. Was Robles de officiële eigenaar van de melodie? Hij was echter meer de verzamelaar, die net als de gebroeders Grimm uit de bevolking putte. Of was het de Boliviaanse regering, misschien de Peruviaanse regering? Simon & Garfunkel wellicht? Duidelijk is dat het liedje voortkomt uit een lange orale traditie die zich vanaf het midden van de twintigste eeuw via Parijs steeds verder uitspreidde over de wereld. Eigenlijk kan men stellen dat er geen authentiek origineel bestond, maar de melodie boven alles een samenspel van menselijk creativiteit is.

Het nummer heeft zelfs zo'n wereldwijde betekenis gekregen dat het op de Voyager Golden Record is geplaatst die aan boord van het Voyager-ruimtevaartuig in 1977 gelanceerd werd en zich nu buiten ons sterrenstelsel bevindt. De geschiedenis van El Condor Pasa vertelt ons dat het bepalen van de eigenaar of precieze oorsprong van een culturele uiting heel erg lastig kan zijn of soms zelfs niet mogelijk. Zo kun je deze melodie met recht universeel

noemen en is niet één land, regio of gemeenschap eigenaar. En zelfs toen het liedje zich nog beperkte tot de Andes was het niet lokaal, maar aanwezig bij verschillende culturen in verschillende versies.

De gemeenschappen staan centraal

De Erfgoedarena werd afgesloten met een aantal mooie overdenkingen. Bijvoorbeeld hoe revolutionair het eigenlijk was en is dat gemeenschappen in de conventie centraal staan. Dat dit de grote kracht van de conventie is, maar ook dat er nog veel kan worden verbeterd. Daarnaast is het goed om te beseffen dat veel zaken rond een traditie kunnen veranderen als een uiting van een gemeenschap door middel van een lijst een officieel stempel krijgt. Ten positieve omdat de traditie en gemeenschap status krijgen en er actie wordt ondernomen om de uiting te waarborgen. Maar er zijn ook gevaren, bijvoorbeeld dat een uiting statisch en uniform wordt of dat een traditie wordt beschermd die niet beschermd hoeft te worden. Daarmee kan een traditie onnodig worden gebonden aan regels die de uiting alleen maar kwaad doen. Voor de toekomst hadden de aanwezigen een even zonnig vooruitzicht als de zomerdag was geweest. Met gezamenlijke inspanningen vanuit de beleidsmaker en de passie en inzet vanuit de gemeenschappen, kunnen de geleerde lessen ten positieve worden ingezet.

EXPERIMENTEREN EN REFLECTEREN

OP 8 JUNI 2014 WERD IN
CULEMBORG DE VIJFTIGSTE
TRADITIE OP DE NATIONALE
INVENTARIS IMMATERIEEL
CULTUREEL ERFGOED IN
NEDERLAND GEPLAATST. IN EEN
PERIODE VAN TWEE JAAR IS DAT
SNEL. NEDERLAND WIL NU
ZELFS INTERNATIONAAL GAAN
VOORDRAGEN. EEN GOED
MOMENT OM TE REFLECTEREN
OP HET IMMATERIEEL ERFGOED-
BELEID IN NEDERLAND.

TWEE JAAR IMMATERIEEL ERFGOEDBELEID IN NEDERLAND

TEKST Albert van der Zeijden
Foto's Rick Huisinga

Kermis in Hoorn

Acht van Chaam

Twee jaar na de ratificatie begint het immaterieel erfgoedbeleid langzaam vorm te krijgen in Nederland. In snel tempo heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) een structuur opgezet waarin gemeenschappen een kader wordt opgeboten om ze te ondersteunen bij het levensvatbaar houden van tradities die ze zelf belangrijk vinden. De Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed fungeert daarbij voor een breed publiek als een zichtbaar en aansprekend herkenningspunt. De snelle toevloed aan voordrachten voor de Nationale Inventaris leert dat de gemeenschappen zich blijkbaar aangesproken voelen door de UNESCO Conventie en ook, ondersteund door VIE, hun weg hebben weten te vinden op dit nieuwe beleidsterrein. Zoals de Raad voor Cultuur het formuleert in een recent advies aan de Nederlandse regering: 'het ratificeren van het verdrag [is] een goede keus geweest', Nederland 'neemt door de ratificatie 'zijn verantwoordelijkheid voor de zorgvuldige omgang met immaterieel erfgoed'. Wat echter wel eens wordt vergeten is dat in de UNESCO Conventie dergelijke lijsten en inventarissen niet het doel zijn maar slechts een middel om gemeenschappen te helpen en ondersteunen in hun erfgoedzorg. Het is met name dit punt dat nadere aandacht vereist.

REFLECTIE GEWENST

Inmiddels kan er ook worden gereflecteerd. Als kennisinstituut nam VIE daarin het voortouw,

met enkele artikelen waarin gereflecteerd wordt op de praktijk. VIE functioneert daarin ook in internationale fora zoals het ICH NGO Forum, dat verbonden is met de UNESCO Conventie. Maar ook anderen zijn begonnen. De nieuwe conventie wordt bijvoorbeeld met aandacht gevolgd door de onderzoekers van het Meertens Instituut, de verschillende vakgroepen erfgoedstudies aan de Nederlandse universiteiten en door hogescholen zoals de Reinwardt Academie, die nu al voor het derde jaar een cursus immaterieel erfgoed verzorgt waaruit ook een aantal scripties van studenten zijn voortgevloeid.

De reactie van de wetenschappers was eerst afwachtend, om niet te zeggen vijandig. De Amsterdamse erfgoedwetenschapper Rob van der Laarse waarschuwde bijvoorbeeld voor het grote risico van misbruik van de conventie voor politieke doeleinden. Meertens-medewerker Peter Jan Margry vroeg in enkele artikelen aandacht voor de vele paradoxen die de UNESCO conventie zou kenmerken. Leidt het beschermen van levend erfgoed niet automatisch tot een proces van fossiliseren? Afgelopen jaar riep vooral Zwarte Piet veel discussie op.

TERUGBLIK TWEE JAAR BELEID

De praktijk is altijd weerbarstiger dan de theorie. Het *bottom-up* principe van deze UNESCO conventie, die de prioriteit legt bij de gemeenschappen, is interessant. Maar hoe kun je het begrip gemeenschap operationaliseren in het kader van de Nationale Inventaris? In de praktijk zijn er in Nederland allerlei clubs en organisaties die zich inzetten voor een bepaalde vorm van immaterieel erfgoed, bijvoorbeeld verenigingen die een processie organiseren of een vereniging die zich inzet voor de papierknipkunst. Het leidde ertoe dat met name jaarlijks terugkerende evenementen, die vaak inderdaad kunnen bogen op een lange traditie, een plaats kregen op de Nationale Inventaris. De doelstelling van deze clubs en verenigingen sluit ook naadloos aan bij de doelstelling van de UNESCO conventie: hoe kunnen wij onze traditie ook in de toekomst tot een succes maken? Hoe kunnen we omgaan met knelpunten zoals de vergrijzing van het vrijwilligersbestand? Met nieuwe wet- en regelgeving rondom evenementenbeleid van gemeenten? Hoe kun je jongeren winnen, die zich niet meer automatisch voelen aangesproken tot jouw traditie, bijvoorbeeld omdat de godsdienstige achtergrond van deze traditie niet langer vanzelfsprekend gedeeld wordt? Het zijn allemaal vragen die zich opdringen vanuit de UNESCO conventie, maar die deze organisaties zelf ook al hadden. Een safeguardingsplan is dan ook niet iets wat bovenaf wordt opgelegd aan gemeenschappen, een sturing door de overheid van tradities, het is veeleer een antwoord op dagelijkse en praktische noden die de gemeenschappen zelf ondervinden bij het levensvatbaar houden van hun traditie.

IMMATERIEEL ERFGOED MET EEN STEKKER

Het hoge aandeel van evenemententradities op de Nationale Inventaris stelde VIE voor de vraag hoe andersoortige tradities te kunnen aanspreken, die bijvoorbeeld geen organiserend comité achter zich hebben. Doel is immers een inventaris die de culturele diversiteit van Nederland weerspiegelt. Levenslooprituelen als beschuit met muisjes, vormen van jongerencultuur als graffiti, winti-rituelen in de Bijlmer zijn allemaal voorbeelden van immaterieel erfgoed die ook baat zouden kunnen hebben bij de immaterieel erfgoedconventie, maar waarbij de gemeenschappen erachter niet zo georganiseerd zijn als die van de evenemententradities. Het vergt allereerst een mentale omslag. Immaterieel erfgoed wordt in de samenleving vaak nog opgevat als volkscultuur met wortels in de pre-industriële samenleving, 'immaterieel erfgoed zonder stekker', zoals de Vlaamse erfgoedwetenschapper Marc Jacobs het heeft genoemd in een recent artikel voor het *International Journal of Intangible Heritage*. Nodig is dat het immaterieel erfgoed begrip wordt opgerek, zodat het ook de moderne cultuur in de stad kan omvatten. Onze Zwitserse collega's organiseren dit najaar een conferentie over *Immaterieel Kulturerbe in der Stadt*, een voorbeeld dat navolging verdient ook in Nederland. Bij ons in Nederland is het Amsterdamse Imagine IC actief, dat bijvoorbeeld de reeks 'Immaterieel erfgoed met Prik' organiseert, waarin aandacht wordt gevraagd voor nieuwe, stedelijke vormen van immaterieel erfgoed, in een multiculturele context.

WAT IS IMMATERIEEL ERFGOED?

Het verkennen van de grenzen van wat immaterieel erfgoed is en wat niet, kan soms leiden tot dilemma's. Dat een Surinaams uitvaartritueel, dat in de Bijlmer gepraktiseerd wordt, een plaats verdient op de Nationale Inventaris wil iedereen nog wel aanvaarden. Maar hoe zit het met jaarlijks terugkerende sportevenementen zoals, bijvoorbeeld, de Amstel Gold race, de wielervedstrijd in Zuid-Limburg? Kan een dergelijk commercieel sportevenement ook een plaats krijgen op de inventaris? Zijn sportevenementen ook immaterieel erfgoed? In de Toetsingscommissie kwam de discussie aan de orde bij de voordracht van de Acht van Chaam en later ook bij de Vierdaagse van Nijmegen. De discussie wordt ook internationaal gevoerd. Daar werd gezegd dat niet elk jaarlijks terugkerend sportevenement automatisch ook immaterieel erfgoed is. Belangrijk is het immaterieel erfgoedaspect. Zijn er tradities mee verbonden

NEDERLAND HEEFT EEN VLIEGENDE START GEMAAKT MET IMMATERIEEL ERFGOED.

die gemeenschappen willen doorgeven? Het ligt ook aan de beschrijving van de traditie. In de internationale voordrachten moet duidelijk beschreven worden waarin het immaterieel erfgoedaspect zit en welke gemeenschap er precies achter zit. Eind vorig jaar stond de Spaanse rijsschool in Wenen op de nominatie om op de internationale UNESCO lijst te komen. De nominatie werd afgewezen door de Algemene Vergadering, omdat het toch teveel werd beschreven als louter een sportevenement. Achteraf gezien hadden we de Acht van Chaam en de Vierdaagse op dat vlak ook wat beter tegen het licht kunnen houden. Uit promotionele redenen wil in potentie elk sportevenement op de Nationale Inventaris Immaterieel Erfgoed. Maar dat is niet waar het om gaat. Het gaat om de borging van tradities en niet om het promoten van evenementen.

BORGEN VOOR DE TOEKOMST

De ambachten zijn een goed voorbeeld. In het kader van het speerpunt ambachten werden heel veel activiteiten georganiseerd. Het Fonds voor Cultuurparticipatie had een speciaal budget gereserveerd om de ambachtsmensen te ondersteunen in het doorgeven van hun kennis en vaardigheden. Veilig stellen voor de toekomst is waar het in de immaterieel erfgoedconventie om gaat.

De ambachten stelden ook voor een dilemma. Hoe bijvoorbeeld om te gaan met de commerciële belangen die achter een ambacht schuil kunnen gaan? Ambachtsmensen oefenen een beroep uit waarmee ze hun brood willen verdienen. Plaatsing op de Nationale Inventaris kan dan worden uitgelegd als een keurmerk. Vaak waren het eenmansbedrijfjes die hun ambacht voordroegen voor de Nationale Inventaris. Levensvatbaar houden betekent voor hen: economisch levensvatbaar houden. Maar is het wel eerlijk ten opzichte van andere ambachtsmensen als ze daarvoor de plaatsing op de Nationale Inventaris kunnen gebruiken? De vraag speelde ook bij de voordracht van het diamantbewerksambacht door enkele Amsterdamse diamantbedrijven, waar het commercieel belang misschien nog veel groter was. In de Toetsingscommissie werd er uitvoerig over gediscussieerd. Omdat in de voordracht de nadruk lag op het doorgeven van kennis en vaardigheden die verbonden zijn met het ambacht, kon de voordracht doorgang vinden.

DE POLITIEK VAN IMMATERIEEL ERFGOED

De ervaring leert dat de Inventaris soms wordt gebruikt voor politieke doeleinden. De gemeente Gouda, die zich wil profileren als pijpenstad, vond de plaatsing van het ambacht van pijpenmaken bijvoorbeeld erg interessant. Vergelijkbaar wilde de gemeente Hoorn graag de plaatselijke kermis op de Nationale Inventaris. Ter ondersteuning van de eigen citymarketing misschien?

Omgekeerd verplichtte de gemeente zich met de voordracht wel tot het levensvatbaar houden van deze specifieke vorm van immaterieel erfgoed in Hoorn. Gemeentelijke bemoeienis met erfgoed heeft ook een positieve kant.

Politiek kan ook op een andere manier spelen. De voordracht van de woonwagencultuur vloeide bijvoorbeeld voort uit een verzet tegen het gemeentelijk 'uitsterfbeeld' dat nieuwe generaties woonwageneigenaren dwingt om in 'een stenen huis' te gaan wonen. De Vereniging Behoud Woonwagencultuur is bang dat daarmee ook de cultuur van de woonwageneigenaren verloren zal gaan. Het maakt duidelijk dat immaterieel erfgoedbeleid altijd een politieke lading heeft, waarmee zorgvuldig en prudent dient te worden omgegaan.

ZWARTE PIET

De politiek bleek nog duidelijker in de discussie rondom Zwarte Piet. De één wil de Nationale Inventaris graag gebruiken om de discussie te beslechten in het voordeel van Zwarte Piet, omdat het nu eenmaal een traditie is. Op vergelijkbare wijze probeerde men in Spanje bijvoorbeeld de traditie van het stierenvechten op de Nationale Spaanse inventaris te krijgen. Omgekeerd waren er felle tegenstanders. Zwarte Piet zou volgens hen strijdig zijn met de mensenrechten en daarom geen plek verdienen op de Nationale Inventaris. Het stelde VIE voor de vraag: hoe om te gaan met tradities waar verschillend over wordt gedacht in de samenleving?

De Raad voor Cultuur noemt Zwarte Piet een voorbeeld van immaterieel erfgoed dat zeker op de Nationale Inventaris moet. Het is immers een traditie die breed gedragen wordt. Peter Jan Margry huldigt een vergelijkbaar standpunt. Inventarissen moeten nu eenmaal een neutraal en objectief beeld geven van het immaterieel erfgoed in een land of regio. De Raad voor Cultuur ging zelfs zo ver om te stellen dat zelfs immaterieel erfgoed dat strijdig is met de mensenrechten een plaats verdient op de Nationale Inventaris. Volgens de Raad is veel immaterieel erfgoed nu eenmaal controversieel. 'Veel tradities, kenmerkend voor een bepaald land of bevolkingsgroep, kunnen worden gezien als strijdig met de huidige rechten van de mens. Onderscheid tussen man en vrouw is daarbij een duidelijk voorbeeld, naast onderscheid dat is terug te voeren op voormalige koloniale verhoudingen en verschil in etniciteit. Immaterieel erfgoed is per definitie niet onschuldig. Dat ontkennen of negeren is naar het oordeel van de Raad riskant.'

Voor VIE was het een lastige discussie, waarbij VIE het belangrijk vond om zo respectvol mogelijk om te gaan met zowel voor- als tegenstanders. Plaatsing of niet-plaatsing op de Nationale Inventaris wordt nu eenmaal gezien als een waardeoordeel voor of tegen de traditie. Elk standpunt is daarmee automatisch ook een politiek standpunt, zelfs als je van een standpunt onthoudt. Dat dit voorzichtige standpunt van VIE zowel bij de Raad als bij Margry de indruk wekte dat VIE 'zelf het probleem van bovenaf [trachtte] op te lossen', is in dit opzicht al te gemakkelijk gesteld. Maar het vestigt wel de aandacht op het feit dat aan een Nationale Inventaris soms een al te absolute betekenis wordt gehecht, die met een andere manier van inventarisatie mogelijk had kunnen worden voorkomen.

EXPERIMENTEREN

Discussie was er ook over een meer generieke manier van voordragen, waarvoor onder meer de Raad voor Cultuur pleitte. Moeten bijvoorbeeld alle bloemencorso's in Nederland ieder een eigen plek op de inventaris kunnen krijgen? Op zou een gezamenlijke categorie 'Bloemencorso's in Nederland' ook voldoen? Het zou een inventaris handzamer en overzichtelijker kunnen maken. Ook internationaal wordt er discussie gevoerd over 'the right scale and scope of an element'. Het ligt soms gevoelig, iedere gemeenschap ziet haar traditie als uniek. Van bovenaf lijkt een fruitcorso hetzelfde als een dahliacorso maar voor de gemeenschappen zelf zijn er grote verschillen. Voor UNESCO geldt: de

gemeenschappen zelf moeten zich erbij thuis voelen en de safeguardingsplannen moeten praktisch en uitvoerbaar zijn op de schaal van de tradities. Het mag, met andere woorden, niet zo generiek worden dat de gemeenschappen zelf zich er niet meer in kunnen herkennen of dat het safeguardingsplan onuitvoerbaar wordt. Inventarissen kunnen dan ook nooit aangelegd worden zonder medewerking van de gemeenschappen, net zoals inventarissen altijd in dienst moeten staan van borging.

AANDACHTSPUNTEN

Bovenstaande leidt tot een aantal praktische aandachtspunten. De Nationale Inventaris is in snel tempo uitgegroeid tot herkenbaar uithangbord van immaterieel erfgoed in Nederland maar er moet nog gewerkt worden aan een bredere diversiteit, zodat ook de nieuwe stedelijke culturen zich thuis kunnen voelen op de Inventaris. Initiatieven zoals het symposium *Immaterielles Kulturerbe in der Stadt* kunnen hieraan bijdragen. Het Vlaams-Nederlandse, wetenschappelijke tijdschrift *Volkskunde* werkt aan een speciaal themanummer over diversiteit, waarvoor het onlangs een *Call for Papers* deed uitgaan.

Tegelijk moet de Nationale Inventaris ook niet verabsoluteerd worden tot doel. Uiteindelijk gaat het erom dat gemeenschappen zich gesteund weten in hun immaterieel erfgoedzorg. Er dient daarom meer geïnvesteerd én geëxperimenteerd te worden in het ontwikkelen van

Nijmeegse Vierdaagse

Links: Fruitcorso Tiel

safeguardingsmethodieken en praktische maatregelen waar de gemeenschappen zelf wat aan hebben. Het is de bedoeling dat de website www.immaterieelerfgoed.nl een bruikbaar platform gaat worden waarin theorie en praktijk elkaar kunnen ontmoeten. Een al te grote nadruk op de Nationale Inventaris kan verder voorkomen worden door te experimenteren met andere, 'lichtere' vormen van inventariseren. In Overijssel was er al een experiment, dat resulteerde in de website <http://traditiesinoverijssel.nl>.

Inventarisatie van immaterieel erfgoed is geen competitie om politiek gewin, of zou dat in ieder geval niet moeten zijn. Tegelijk is de druk van onderop groot. Noorwegen heeft al lang geleden geratificeerd, maar besloot pas zeer onlangs ook een Nationale Inventaris aan te leggen. De gemeenschappen zelf wilden het en de Noorse regering kon het niet langer afhouden. Blijkbaar hechten de gemeenschappen er zelf veel waarde aan. Plaatsing op de inventaris wordt gezien als een steuntje in de rug, een blijk van erkenning en een middel voor promotie.

'STERFELIJK'

Experimenteren met alternatieve vormen van inventariseren en safeguarden is nu een belangrijke volgende stap. Het is natuurlijk geweldig dat zoveel gemeenschappen hun tradities levensvatbaar willen houden. Het besef moet er echter ook zijn dat tradities soms voorbijgaan, dat ze 'sterfelijk zijn' zoals enkele jongeren dat noemden tijdens de feestelijke contactdag in Culemborg. Al te grote aandacht voor het levensvatbaar houden van tradities kan ons dit simpele maatschappelijke feit over het hoofd doen zien. Laten we de immaterieel erfgoedconventie vooral praktisch opvatten en de zorg vooral bij de gemeenschappen zelf blijven neerleggen. De gemeenschappen zelf moeten het willen, anders gaat het over.

LITERATUUR

Advies Raad voor Cultuur over internationaal voordragen, <http://www.cultuur.nl/upload/documents/adviezen/advies-immaterieel-erfgoed.pdf>

Hester Dibbits, 'De ontwikkeling van een gevoel voor tijd', *Boekman* 96 (najaar 2013) themanummer Erfgoed: van wie voor wie, 74-81

Marc Jacobs, 'Bruegel and Burke were here! Examining the criteria implicit in the UNESCO paradigm of safeguarding ICH: the first decade', in: *International Journal of Intangible Heritage* 9 (2014) 100-117

Rob van der Laarse, 'De terugkeer van het eigene. Waarom een immaterieel erfgoedlijst tot onoplosbare conflicten kan leiden', in: *Boekman. Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* 23 (2011) nr. 88, 88-95

Peter Jan Margry, 'UNESCO en de paradox van bescherming. Immaterieel erfgoed in Nederland', in: *Ons Erfdeel* (februari 2014) nr. 1, 56-66

Albert van der Zeijden, 'De politiek van immaterieel erfgoed', in: *Tijdschrift voor geschiedenis* 124 (2011) nr. 3, 368-379

Albert van der Zeijden, 'Dilemma's en vraagpunten met betrekking tot immaterieel erfgoed. Het voorbeeld Allerzielen - Reflecties van een cultural broker', in: *Volkskunde* 113 (2012) nr. 3, 343-359

Albert van der Zeijden, 'Spiritual renewal and the safeguarding of religious traditions in the Netherlands: Some practical ideas and examples', in: *Heritage Alive*, gepubliceerd op <http://www.ichngoforum.org/spiritual-renewal-and-the-safeguarding-of-religious-traditions-in-the-netherlands/> op 22 april 2014

Albert van der Zeijden, 'Van boerka tot Zwarte Piet. Omgang met controversieel immaterieel erfgoed', in: *Immaterieel Erfgoed* 1 (2012) nr. 2, 17-21

Carbid schieten

Carbid schieten in Drenthe is als vijftigste traditie op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland geplaatst.

Verlag feestelijke bijeenkomst Immaterieel Cultureel Erfgoed in Culemborg

Ter gelegenheid van de vijftigste plaatsing op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed waren de vijftig gemeenschappen achter de erkende tradities uitgenodigd om naar Culemborg te komen. De dag was vooral bestemd voor de gemeenschappen zelf, die bijna allemaal vertegenwoordigd waren en met elkaar in gesprek gingen over hoe je de eigen traditie het best kunt borgen en welke eventuele knelpunten om een oplossing vragen. Hoe bereik je jongeren? Hoe ga je om met de pers? Hoe krijg je vrijwilligers en hou je ze betrokken bij je erfgoed? Hoe werf je geld om al je activiteiten te kunnen blijven organiseren? De dag was georganiseerd door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) en de Nationale UNESCO Commissie.

Tijdens de feestelijke bijeenkomst waren er enkele inleidende lezingen. Andrea Imhof, van de Nationale UNESCO Commissie, vertelde over de UNESCO Conventie internationaal, Ineke Strouken van VIE over de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. De dag werd ingeleid door Willem Bijleveld, directeur van het Nederlands Openluchtmuseum (NOM), die vooral de kansen benadrukte van een intensievere samenwerking tussen VIE en NOM. Niet om het immaterieel erfgoed te musealiseren, integendeel. Bijleveld benadrukte dat het levend erfgoed vooral moet blijven daar waar het is: in het land en vooral bij de erfgoed-

gemeenschappen zelf, die de traditie levend houden op de plek waar ze thuishoren.

UNESCO wereldwijd

De UNESCO Conventie van het Immaterieel Cultureel Erfgoed is een internationaal verdrag dat inmiddels is ondertekend door een kleine tweehonderd landen. De immaterieel erfgoedconventie is slechts één van de UNESCO verdragen die Nederland ondertekend heeft. Daarnaast zijn er bijvoorbeeld ook de conventie diversiteit cultuuruitingen, de onderwaterconventie en de werelderfgoedconventie voor het materiële erfgoed. Volgens Andrea Imhof, beleidsmede-

werker Nationale UNESCO Commissie, wordt de immaterieel erfgoedconventie nogal eens verward met de werelderfgoedconventie. Als een traditie op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed wordt geplaatst, dan heet het al snel dat het 'werelderfgoed' is geworden. Werelderfgoed is uniek en van betekenis voor de hele mensheid. Immaterieel erfgoed hoeft niet uniek of universeel te zijn, het moet belangrijk zijn voor de gemeenschap die de traditie in ere houdt. Wat de UNESCO Conventie van het Immaterieel Cultureel Erfgoed vooral wil doen, is de gemeenschappen ondersteunen bij de bescherming van het erfgoed, het bewustzijn

van het belang van immaterieel erfgoed vergroten en het onderlinge respect bevorderen.

Nederland denkt op dit moment na om ook voor te gaan dragen voor de internationale UNESCO lijsten van het immaterieel erfgoed. Er zijn er drie: de representatieve lijst van het immaterieel erfgoed, een lijst van het immaterieel erfgoed dat dringend bescherming nodig heeft en een register van goede voorbeelden van safeguardingsmethodieken. De lijsten zijn er om het immaterieel erfgoed beter zichtbaar te maken, ook wereldwijd. Belangrijk is dat er altijd een safeguardingsplan bij moet, een borgingsplan, net als voor de Nationale Inventaris. Volgens Andrea zijn de lijsten echter niet het belangrijkste. Het belangrijkste is de toekomstgerichte bescherming van het erfgoed door de gemeenschappen zelf. Niet-gouvernementele organisaties, zoals in Nederland VIE, kunnen

deze gemeenschappen daarin ondersteunen. Deze NGO's werken internationaal samen in het zogenoemde ICH NGO platform, waaraan ook VIE deelneemt als officieel geaccrediteerde organisatie bij deze conventie.

Een digitaal platform

Door de UNESCO Conventie is er een structuur opgezet waarin het immaterieel erfgoed kan gedijen en waarin de gemeenschappen zo goed mogelijk worden ondersteund. In Nederland is dat een taak van VIE, zo vertelde Ineke Strouken, directeur van VIE. En de Nationale Inventaris biedt er een kader voor. In Nederland is nadrukkelijk gekozen voor een bottom-up benadering waarin de gemeenschappen zelf kunnen voordragen wat zij belangrijk vinden en waar zij hun best voor willen doen om het levensvatbaar te houden. Natuurlijk komen daar soms problemen bij om de hoek te kijken.

Bijvoorbeeld onvoldoende financiële middelen, gemeentelijke regelgeving, of te weinig vrijwilligers om je erfgoed in stand te houden. Het is goed om dergelijke problemen en ervaringen uit te wisselen. Een corso is iets heel anders dan een religieuze processie, toch hebben beide soms te maken met dezelfde problemen, die het beheer van een traditie niet altijd gemakkelijk maken.

Deze feestelijke bijeenkomst was er om dergelijke ervaringen – en natuurlijk mogelijke oplossingen voor concrete vragen en problemen – gezamenlijk door te spreken. Maar het kan nu ook virtueel, op internet. Tijdens de feestelijke bijeenkomst opende Ineke Strouken het internetplatform dat hoort bij de website van de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. Gemeenschappen, maar ook andere betrokkenen kunnen daarop inloggen als ze informatie zoeken over een bepaald thema of als

De contactdagen zijn bedoeld om vragen en problemen met elkaar door te spreken en ervaringen uit te wisselen.

Ter gelegenheid van de plaatsing van de vijftigste traditie op de Nationale Inventaris was er op 28 juni een feestelijke bijeenkomst in Culemborg waar de gemeenschappen van elkaars ervaringen konden leren.

ze geïnteresseerd zijn in wetenschappelijk onderzoek dat hen kan helpen. Het wordt een echte ontmoetingsplek tussen theorie en praktijk, een interactief platform waarvoor vooral de mensen zelf informatie uit de eigen praktijk aandragen. De eerste artikelen staan er al op. Met hulp van de gemeenschappen en van erfgoedprofessionals zal het dienst gaan doen als een denktank voor immaterieel erfgoed in Nederland. Als u nog geen account heeft, dan kunt u dat aanvragen op de website www.immaterieelerfgoed.nl.

Daarnaast zal VIE natuurlijk informatiebijeenkomsten en kennisuitwisselingbijeenkomsten blijven organiseren.

Kennis uitwisselen

De beste manier van uitwisseling is natuurlijk live, tijdens een bijeenkomst. Onder voorzitterschap van Sophie Elpers, van het Meertens Instituut, spraken tien vertegenwoordigers van gemeenschappen over hun ervaringen bij het oplossen van veelgenoemde actiepunten in de erfgoedplannen. Voor elk discussiethema was steeds een vertegenwoordiger van een kleine organisatie gekoppeld aan een grote. Ook de zaal mocht meedoen aan de discussie.

De organiserende gemeenschappen bleken vaak heel creatief. Pijpmaker Patrick Vermeulen heeft

niet veel middelen en dat vereist inventiviteit om zijn product aan de man te brengen. Toen hij de aankondiging voor een te maken film over zeeheld Michiel de Ruyter las, nam hij bijvoorbeeld contact op met de producent. In de tijd van Michiel de Ruyter rookten heel veel mensen pijp. Was het geen idee om een reeks pijpen voor de film ter beschikking te stellen? Het leverde hem niet alleen een aftiteling op in de film, maar ook heel wat *free publicity*. Uiteraard maakt Patrick ook slim gebruik van de sociale media.

Volgens plateelschilder Trudy Otterspeer moet je vooral passie uitstralen, alleen zo krijg je je cursus vol met mensen die iets willen leren. Maar met alleen mensen in aanraking brengen met het vak, ben je er niet. Het Jenevermuseum in Schiedam heeft veel behoefte aan vrijwilligers die het ambacht willen leren. Een keertje meelopen gaat nog wel, maar het museum heeft mensen nodig die twee keer per week er alle tijd in willen steken om het ambacht te beoefenen. Dat kost tijd en niet veel mensen hebben dat ervoor over. Het is met name moeilijk, zo bleek uit de algemene discussie, om jongeren te betrekken bij immaterieel erfgoed. Dat geldt voor kleine tradities net zo goed als grote, zoals het bloemencorso in Zundert of het Draaksteken in Beesel, waar elke keer heel veel vrijwilligers nodig zijn om alles in goede banen te

leiden. Kies voor een benadering die jongeren aanspreekt, spreek ze in hun eigen taal aan, letterlijk en figuurlijk. Vaak kunnen jonge mensen dit binnen de eigen vereniging het beste doen. Om jongeren te bereiken kun je zeker facebook of twitter gebruiken, maar als oudere val je al snel door de mand door je taalgebruik. Vernieuwing van je traditie is minstens zo belangrijk om nieuwe generaties te kunnen blijven aanspreken.

Dat ook een organisatie met kleine middelen heel wat kan, bewees het Sint Maartensberaad in Utrecht. Als je het niet alleen kunt dan zoek je samenwerking met anderen, bijvoorbeeld met de gemeente, met plaatselijke musea, met de middenstand, met de kerk en met de VVV. Het Sint Maartensberaad bestaat slechts uit acht mensen, die ieder wel een sterk netwerk hebben in de stad of veel mogelijke sponsors kennen. Ook de samenwerking met de gemeente is belangrijk, die het als een vorm van citymarketing ziet.

Workshops

In verschillende workshop sessies werden de verschillende thema's uitgewerkt door enkele experts. In de werkgroep over publiciteit ging het over het benaderen van de pers, die altijd in is voor een interessant verhaal, maar dan moet

De gemeenschappen hebben voor een deel dezelfde vragen, zoals hoe breng ik mijn traditie in de klas en hoe interesseer ik de pers.

je wel de goede toon treffen of een leuke gimmick verzinnen die actualiteitswaarde heeft. Zo vroeg Paul Bastiaansen van het bloemencorso in Zundert zich af wat er saaier is dan lassen. Hij haalde met een gepimpt lasmasker de voorpagina van de Telegraaf. Houtsnijder Erno Korpershoek, uit De Knipe, haalde de krant met zijn internationale trip naar China, waar hij met enkele andere ambachtslieden was uitverkoren om naartoe te gaan. De Nederlandse tinnegieter won er zelfs de derde prijs. Dat spreekt aan, dat is een actueel nieuwsfeit. Volgens Paul Bastiaansen is de pers heel belangrijk, ook omdat het je eigen organisatie een *boost* kan geven, als iets om trots op te zijn. Waarom zouden mensen over jouw traditie willen lezen? Wat maakt jouw traditie actueel en interessant?

In de werkgroep over financiën wees Marion Etman op de meer dan twaalfduizend verschillende fondsen die Nederland rijk is. Lastig is dat de meeste fondsen vragen om een eigen bijdrage van minimaal 50% van de kosten, een eis die vaak alleen door beroepsmatige organisaties met eigen financiële middelen kan worden vervuld, terwijl de meeste tradities worden gerund door vrijwilligersorganisaties zonder eigen middelen.

Bij de workshop 'in de klas' ging het om het betrekken van jonge kinderen bij je traditie. Hier is het vooral belangrijk om in te spelen op nieuwe ontwikkelingen – projecten, doorlopende leerlijnen en onderwijsideeën en om de juiste contacten te leggen. Zowel een kind als de leerkracht moet het materiaal aantrekkelijk vinden en het moet passen in het leerplan. De NOVO heeft een zeer succesvolle lesbrieft gemaakt over valkerij, die in vele talen wordt vertaald. Ook gaan zij met vogels de klas in, wat veel indruk maakt op de leerlingen.

Bij de werkgroep over vrijwilligers was het engageren van jongeren een hoofdpunt. Je kunt jongeren slechts warm maken door ze verantwoordelijkheid te geven. De jongeren zelf kwamen bijeen in een speciale sessie gewijd aan jongeren. Als je jongeren wilt aanspreken met de Nationale Inventaris dan zul je ervoor moeten zorgen dat ook vormen van jongerencultuur een plek krijgen op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed.

Vijftigste traditie bekendgemaakt met knal

Drie tradities werden er speciaal uitgelicht. Omdat pas de week ervoor bekend was gemaakt

dat het Angisa binden op de Nationale Inventaris is geplaatst, werden de organisatoren van deze traditie, een groepje Surinaamse vrouwen uit de Bijlmer, naar voren geroepen. Willy Esajas vertelde over haar traditie die zo nauw verweven is met de eigen culturele identiteit. Plaatsing van deze traditie op de Nationale Inventaris maakt duidelijk dat de inventaris cultureel divers wil zijn en al het erfgoed omvat van groepen of individuen die zich willen inzetten voor de eigen traditie. Voor de erfgoedgemeenschappen had Coster Diamonds een verrassing. Zij kregen in hun glas bubbels een glittertje, met in één glas een echte diamant. Het Carbidtschieten in Drenthe werd, in aanwezigheid van de burgemeester van Hoogeveen, op de Nationale inventaris geplaatst met een harde knal.

Ten slotte konden we de mensen achter het Fruitcorso in Tiel aan het werk zien in de werkloids van enkele corsobouwers in Culemborg. Het Fruitcorso wordt elk jaar gehouden in september, maar het maken van de wagens neemt het hele jaar in beslag. In Culemborg zijn ze heel inventief in het betrekken van jongeren, die het wel leuk vinden een dergelijke competitie aan te gaan.

‘Voor het eerst zijn we erkend als aparte cultuur.’

‘Graag even je schoenen uit,’ luidt het welkom van Piet van Assendorp (44) bij binnenkomst in zijn woonwagen in Arkel. Helemaal in de traditie van de woonwagencultuur zet ik mijn schoenen naast alle andere paren bij de voordeur. ‘Die gewoonte stamt uit de tijd dat we nog rondreisden,’ legt hij uit. ‘We stonden vaak op modderige plekken bij vuilnisbelten. De wagens waren toen veel kleiner, dus ook snel smerig als iedereen binnen zijn schoenen aanhield. Een kwestie van hygiëne. Net als dat wij nooit onze handen in de gootsteen wassen.’

Hendrik de Luxemburger

Piet van Assendorp is voorzitter van de Vereniging Behoud Woonwagencultuur. Samen met Jan Timmermans (57) en hun raadsman Tom de Booij zette hij zich in om de woonwagencultuur op de Nationale Inventaris te plaatsen. Binnen, rond de grote keukentafel, geven ze tekst en uitleg. Annie van Assendorp – de moeder van Piet – start met een inklek in hun familiegeschiedenis. Die begint met haar overgrootvader.

Annie van Assendorp: ‘De vader van mijn opoe is zo rond 1870 met zijn familie met de hondenkar uit Luxemburg naar Nederland gekomen. Hij heette Hendrik Baum, maar iedereen kende hem bij zijn bijnaam: Hendrik de Luxemburger. Eigenlijk waren het gastarbeiders. Ze reisden rond met een aapje en gaven daarmee shows. De rest van de tijd werkten ze bij boeren, gingen ze uit venten, scharen slijpen en repareerden ze paraplu’s. Later zijn ze met bakfietsen en huifkarren gaan reizen en op het laatst met woonwagens.’

Piet de Boeienkoning

Aan de keukenmuur hangt een familiefoto, gemaakt rond 1910. Op de foto staan een woonwagen met twee paarden ervoor en een groep mensen. Helemaal rechts staat een jongen op blote voeten. Het is de opa van Piet van Assendorp, veertien jaar oud. Daarnaast diens vader, op klompen, een pet op zijn hoofd. Het is de favoriete voorouder van Piet van Assendorp, zijn overgrootvader Piet de Boeienkoning.

‘Hij verdiende zijn geld als boeienkoning en koopman. Overdag ventte hij en op braderieën, jaarmarkten en kermissen speelde hij de boeienkoning. Kijk, hier heb ik een foto van hem, in actie.’

Op de foto staan, naast de boeienkoning, ook een hondje gekleed in een cowboypakje en een klein meisje. ‘Dat meisje ben ik,’ zegt Annie van Assendorp. ‘Als opa zich had losgemaakt uit de boeien ging ik met de pet rond. En het hondje liep op z’n achterpootjes mee.’

Geschiedenis

De geschiedenis van de Nederlandse woonwagenbewoners gaat ver terug. Een deel komt uit Nederland en een deel uit Duitsland en Luxemburg, zoals Hendrik Baum ofwel De Luxemburger, de voorvader van Piet van Assendorp.

‘Wij noemen onszelf eigenlijk geen woonwagenbewoners, maar reizigers. Reizigers uit Duitsland en Luxemburg worden *Jenischen* genoemd. Van moederskant stammen wij van hen af. Er zijn documenten dat zij al vóór 1870 door Europa zwierven. Het waren mensen met een reizend beroep. Ze sliepen in logementen, herbergen of in de schuur bij een boerderij. Later sliepen ze in hun hondenkar of handkar, met een zeiltje eroverheen. Weer later kwam er een paard voor en werd het steeds groter en luxer.

Dus we zijn al langer reizigers, maar de woonvorm is zo rond 1870

Piet van Assendorp, Jan Timmermans en Tom de Booij hebben hard gewerkt om de woonwagencultuur op de Nationale Inventaris te plaatsen.

ontstaan. De wegen werden in die tijd steeds beter, zo werden ook de secundaire wegen verhard. Met de komst van de woonwagen kon het hele gezin mee op reis en was het niet meer alleen de man die langs de deuren trok.’

Het Joodje

Piet heeft zelf nooit rondgereisd, maar wel alle verhalen erover gehoord in zijn jeugd. Zijn maat en medeaanvrager Jan Timmermans woont met zijn familie op een woonwagencentrum in Zoetermeer. Hij reisde in zijn jeugd nog wel rond door Nederland, tot hij een jaar of achttien was.

‘Niet met een paard voor de wagen,’ zegt Jan, ‘maar met een auto. Van de kant van mijn opa zijn we kermisreizigers. Opa stond lang op de kermis met een wonderkoe, een koe met vijf poten. Op zijn tachtigste zat hij nog op de kermis, in die tijd met een grabbelton. Maar mijn opa deed ook altijd ander werk, ambulante handel. Mijn vader was straatzanger en begeleidde zichzelf op de gitaar. Zijn bijnaam was Het Joodje.’

Overheid

Het woonwagencentrum in Arkel is één van de kleinste in Nederland (in totaal zijn er zo’n elfhonderd). Er staan vijf wagens op een rijtje.

Aan de ene kant, naast Piet en zijn gezin, woont zijn moeder. Aan de andere kant zijn broer, daarnaast een neef en daarnaast weer een nicht. Ze staan er ruim dertig jaar, naast de sportvelden, ver weg van het dorp. En noodgedwongen, verklaart Piet. Op zijn laptop laat hij een filmpje zien waarin de broer van zijn opa, Dorus van Doorn (73), in een notendop de relatie tussen woonwagenbewoners en de overheid schetst door de jaren heen. Dorus herinnert zich de jaren vijftig als een verschrikking.

‘We werden overal verjaagd als een beest. Als we ergens langer dan vierentwintig uur stonden, kwam meteen de politie. We werden beschuldigd van stelen en uitgescholden. We werden niet geaccepteerd. Eind jaren zestig werden we gedwongen op grote regionale kampen te staan. Vijftig tot tachtig wagens bij elkaar, met een slagboom ervoor. Daar moest je je melden.’

De woonwagencultuur staat op de Nationale Inventaris

TEKST Annemiek Haalboom

Foto's Marcel Bergema, Hollandse Hoogte, Annemiek Haalboom, Piet van Assendorp

Sinds 15 augustus staat de woonwagencultuur officieel op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. Tegen de verdrukking in hebben woonwagenbewoners – of ‘reizigers’ zoals zij zichzelf noemen – hun eigen cultuur ontwikkeld, met verschillende tradities. Wonen in een wagen, samen met familie op een kampje en de zorg voor elkaar, staan centraal. Maar die cultuur van zo’n dertigduizend mensen wordt bedreigd. Veel Nederlandse gemeenten laten de kampjes langzaam uitsterven. Voor de jonge generatie is geen plaats meer. Maar de woonwagenbewoners willen zich gaan inzetten om hun cultuur te behouden. Daarom hebben ze hun tradities aangemeld voor plaatsing op de Nationale Inventaris Immaterieel Erfgoed en een erfgoedzorgplan gemaakt.

Rechts op de foto staat de opa van Piet van Assendorp, veertien jaar oud. Daarnaast met een pet op zijn overgrootvader, Piet de Boeienkoning.

De woonwagenbewoners mochten nog wel rondtrekken, maar niet op een plek buiten zo'n groot woonwagencentrum gaan staan, dus het kwam feitelijk neer op een trekverbod. En er was nog een nekslag voor hun cultuur, vertelt oudoom Dorus in de film.

'Toen we reisden, verdienden we zelf de kost. Maar toen ze al die woonwagens bij elkaar gingen zetten, zat je daar ook allemaal met dezelfde handel bij elkaar. Tien oudijzerhandelaars in een gemeente, daar blijven er maar een of twee van bestaan. De overheid was heel slim en gaf ons een uitkering. Daar zijn we bijna allemaal ingetrapt.'

Uitsterfbeeld

Rond de jaren tachtig zijn de meeste grote kampen weer afgebroken. Er kwamen overal in het land kleinere kampjes, vaak aan de rand van woonwijken. Sinds kort zijn de lokale overheden verantwoordelijk voor de woonwagencentra in hun gemeente.

'Veel gemeenten zijn de laatste vijftien jaar bezig met een uitsterfbeeld,' legt Piet van Assendorp uit. 'Wanneer er een plek vrijkomt op een kamp, mag die plek niet meer worden opgevuld. Ook hier in Arkel. Als bijvoorbeeld mijn moeder overlijdt, zetten ze betonblokken op haar plek. Kun je het je voorstellen, zo'n uitzicht? Terwijl mijn zoon daar graag zou willen staan. Als dit zo doorgaat is onze cultuur binnen vijftig jaar uitgestorven. Want hoe moeten we die in stand houden als de nieuwe generatie gedwongen in een huis moet wonen?'

Het uitsterfbeeld is een belangrijke reden voor de Vereniging Behoud Woonwagencultuur om zich aan te melden voor de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. En het is gelukt. Sinds augustus staat de woonwagencultuur op de lijst. 'Voor ons is het de eerste keer dat we worden erkend als zijnde een aparte cultuur,' zegt Piet. 'We zijn altijd afgewezen en weggetrapt. We waren niets. Ik zie deze plaatsing als een flinke steun in de rug om ons doel te bereiken: behoud van de woonwagencultuur. Want je kunt niet eerst iets erkennen en vervolgens weer laten verdwijnen. Wij gaan er ons honderd procent voor inzetten om onze mooie tradities te behouden. De plaatsing en het erfgoedplan helpen ons daarbij.'

Oom Tom

Bij het schrijven van het erfgoedplan kregen ze steun van 'oom Tom', zoals ze Tom de Booij liefdevol noemen. 'We moesten veel formulieren invullen,' zegt Piet. 'En we zijn schriftelijk niet zo onderlegd. Professor, hoogleraar Tom de Booij zet zich al heel lang in voor woonwagenbewoners. Onder andere met zijn actiegroep de Vliegende Spinnen. Hij is onze raadsman, onze steun en toeverlaat.'

Hij heeft de scherpe blik van een buitenstaander. 'Sommige tradities zijn zo vanzelfsprekend dat zij ze zelf niet zien,' zegt Tom de Booij. 'Zo nemen woonwagenbewoners geen afscheid als ze de deur uitgaan bij een andere woonwagenbewoner. Dat hoeft niet, want je komt toch weer terug. En woonwagenbewoners hebben een matriachale samenleving. Alles wat er binnen de wagen gebeurt, is het terrein van de vrouw. Dat is een fundamenteel verschil met de Roma- en Sinticultuur.'

Woonwagencultuur

De aparte woonwagencultuur is gegroeid doordat de reizigers in de loop der tijden een steeds meer geïsoleerde positie kregen, ver van de burgermaatschappij. Op de afgelegen kampen ontstond een cultuur waarin het leven in familieverband, met een grote onderlinge solidariteit, centraal staat. Mantelzorg voor ouderen, zieken en gehandicapten is vanzelfsprekend. Ouders gaan niet naar een bejaardenhuis en kinderen niet naar de crèche.

'We hebben geen slot op de deur en geen bel,' zeggen Piet van Assendorp en Jan Timmermans. 'Iedereen loopt gewoon bij elkaar in en uit. Je hoeft niet van tevoren te bellen om een afspraak te maken en bezoekers kunnen altijd mee-eten. Die gastvrijheid hoort ook bij onze cultuur.'

Maar dat kan toch ook als je in een huis woont, met familie bij elkaar in een wijkje?

'Neel,' roepen ze in koor. 'Ze zijn niet gewend aan zijmuren, maar aan ramen aan de zijkanten van de wagen,' legt Tom de Booij uit. 'Daarom

'Zolang je in een wagen woont, heb je nog de illusie dat je weg kan.'

ervaren ze wonen in een huis als opgesloten zitten tussen vier muren.' Volgens Piet gaat het ook om een gevoel van vrijheid. 'Zolang je in een wagen woont, heb je nog de illusie dat je die achter de auto kan hangen en weg kan. Dat kan met een huis niet. Wij hebben nog wielen onder onze wagen. Dat hebben niet alle woonwagens, maar ze zijn wel allemaal verplaatsbaar.'

Familieband

De sterke familieband uit zich ook in de naamgeving van kinderen. Hoewel er steeds meer Angelino's en Kimberley's worden geboren in een wagen, is het vernoemen niet overal verwaterd. De familie Van Assendorp doet het nog.

'Mijn oudste zoon heet naar mijn vader, de tweede naar mijn schoonvader en de derde naar mijn opa. Ik ben zelf nog steeds Piet van de Boeienkoning. Door dat vernoemen kreeg je op den duur zoveel Jannen, Pieten, Kezen en Klazen dat je bijnamen nodig had.'

Woonwagenbewoners maken ook veel werk van rituelen als de eerste communie, huwelijken en begrafenissen. 'Bij ons worden begrafenissen nog mondeling aangekondigd,' zegt Piet. 'We sturen geen rouwkaarten. Van oudsher wordt het geschreven woord gewantrouwd en is het mondelinge heilig. Er is altijd een enorme belangstelling van familie die van heinde en verre komt om een begrafenis bij te wonen. Het gaat zelfs zo ver dat we bij elkaar begraven willen worden. In Den Bosch is een begraafplaats waar 70% woonwagensen ligt. Zelfs na de dood willen we nog bij elkaar zijn.'

Eerste communie

In haar tv-serie *Gipsy Girls* verklaarde presentator Antje Monteiro twee jaar geleden de uitbundige viering van de eerste heilige communie bij woonwagenbewoners. Met peperdure prinsessenjurken voor de meisjes, met grote limousines. Het zou dateren uit de tijd dat jongeren uit de wagen nog samen wegliepen, een nacht weg bleven en de volgende dag als 'getrouwd' werden gezien door hun families. Een officiële trouwerij was er niet bij, dus ook geen trouwjurk. De eerste communie zou daar een compensatie voor zijn, in haar feestjurk kon een meisje zich toch een bruidje voelen. Jan en Piet hebben hun twijfels. 'Wij zijn zelf niet zo van die overdaad

Uiterst links: Woonwagenbewoners willen het gevoel hebben dat ze nog reizigers zijn. Daarom is het wonen in een wagen – ook al rijdt hij niet meer – zo belangrijk.

Links: Geen denken aan dat je met je schoenen aan de woonwagen binnenkomt. Alleen de dokter en ambulancebroeders mogen hun schoenen aanhouden.

Rechts: De jonge mensen willen ook bij hun familie op het kamp blijven wonen.

met limousines en koetsen. Misschien is het meer om te laten zien hoe trots je bent op je kinderen. Want familie en kinderen zijn het belangrijkste voor ons. Met een communiefeest kun je laten zien: kijk, hier is mijn kind.'

Erfgoedzorg

Om de woonwagencultuur te beschermen – en te redden – staan er verschillende acties op stapel. Zo willen Piet en Jan andere woonwagenbewoners stimuleren om gemeenteraadsleden aan te spreken op het uitsterfbeeld. Zij beslissen immers over het voortbestaan van een kampje in hun gemeente.

'We willen open dagen organiseren op de kampen om de burgerbevolking te laten zien hoe reizigers leven. We hopen dat zo de beeldvorming over ons wat positiever wordt in de media en bij burgers. We zijn geen heiligen, maar we hebben echt niet allemaal een wietplantage en betalen ook gewoon belasting.'

Voor het onderwijs wordt momenteel met hulp van VIE lesmateriaal gemaakt over de woonwagencultuur en het verhaal er achter. Dit is de eerste stap om te laten zien hoe mooi de cultuur van reizigers is. Verder staan er festivals op stapel voor reizigers, waar ouderen elkaar weer, als net als vroeger op de reis, kunnen ontmoeten en waar jongeren elkaar leren kennen. Goed voor de onderlinge band.

In de nabije toekomst willen de woonwagenbewoners meer hun kracht laten zien. 'We moeten afstappen van onze slachtofferrol,' noemt Piet het. 'De woonwagencultuur is ontstaan tegen de verdrukking in, door constante vernedering en discriminatie. We moesten zien te overleven en dat heeft ons juist sterk gemaakt. Dat zie je niet alleen aan de familiebanden, maar ook aan de ondernemingsgeest. Van oudsher zijn we mensen met een zelfstandig beroep. Er zijn nog steeds weinig reizigers die onder een baas werken. Veel zijn zzp'ers, met name in de autobranche en ijzerrecycling. Maar ook ambachten als stoelenmatter en meubelmaker zijn bij ons niet verdwenen. En dat willen we graag zo houden.'

Zwarte Piet

Na het heftige debat over Zwarte Piet in 2013 was er behoefte aan meer inzicht en kennis in de sector. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed heeft daarom enkele onderzoeken laten uitvoeren.

TOEKOMST VAN HET SINTERKLAASFEEST

Gábor Kozijn heeft onderzoek gedaan naar een toekomstbestendig sinterklaasfeest. Hij heeft daarvoor twintig betrokkenen geïnterviewd, uit het hele spectrum van liefhebbers en critici. Nauwkeurig is in dit onderzoek in kaart gebracht wat liefhebbers en critici zien als de belangrijkste waarden die verbonden zijn met het sinterklaasfeest en welke elementen van Zwarte Piet discussie oproepen. Ook is gevraagd naar hoe ze aankijken tegen de toekomst van het sinterklaasfeest in Nederland, waarbij over mogelijke oplossingsrichtingen verschillend wordt gedacht. Het rapport – *Zwarte Piet. Verkennend onderzoek naar een toekomstbestendig sinterklaasfeest (Utrecht 2014)* is te downloaden op www.volkscultuur.nl en www.immaterieelerfgoed.nl.

De geschiedenis van de zwartepietendiscussie

Het Sinterklaasfeest is niet alleen de populairste Nederlandse traditie. Sinds Zwarte Piet onder vuur ligt is het ook de traditie waar het meest over gepraat wordt, het hele jaar door. Afgelopen jaar bereikte de discussie een kookpunt en werd er ook in de buitenlandse pers uitvoerig over bericht. Vanuit binnen- en buitenland kreeg het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed vele vragen, over de traditie van het sinterklaasfeest zelf en, meer toegespitst, over de rol van Zwarte Piet in deze traditie. Maar ook over de discussie en waarom de kwestie in Nederland zo gevoelig ligt. In deze publicatie worden in kort bestek de belangrijkste feiten op een rij gezet.

Sinterklaas in Nederland, een traditie onder vuur (Utrecht 2014) is te downloaden op www.volkscultuur.nl en www.immaterieelerfgoed.nl

Stripverhaal voor kinderen

Momenteel worden over Zwarte Piet hevige debatten gevoerd. Voor- en tegenstanders staan tegenover elkaar. Voor docenten en ouders is het niet gemakkelijk om een manier te bedenken om daarmee om te gaan. Kinderen stellen vragen en verwachten daarop antwoorden. Op veel plekken is Zwarte Piet onderwerp van gesprek. Daarom is een strip ontwikkeld om kinderen uit te leggen wat er aan de hand is en hen mee te laten denken.

Wiede, wiede, wiet, wat nu met Zwarte Piet is te downloaden op www.immaterieelerfgoed.nl bij educatie.

Geschiedenis van Zwarte Piet

Over de oorsprong en geschiedenis van Zwarte Piet bestaan veel verhalen. Frits Booi, verzamelaar en deskundige op het gebied van het sinterklaasfeest en ook een groot liefhebber, heeft de geschiedenis van Zwarte Piet uitgezocht. Vanuit de geschiedenis zoekt hij naar een oplossing. Sinterklaas was vroeger vergezeld van vele soorten gezellen: lakeien, soldaten en matrozen. De tijd dat Zwarte Piet de dienaar was van Sinterklaas is voorbij. Sint en Piet zijn gelijkwaardig. De brochure is te downloaden op www.immaterieelerfgoed.nl

Bij het prijsdansen in café Het Wagenhuis staan de kegels op de grond.

Dansen is gezond voor het dorp

Prijsdansen in Nieuw-Vossemeer

Tekst Jos Wassink
Foto's Foxlake.nl

Vermaak, dansen en muziek horen bij de kermis, zo ook in Nieuw-Vossemeer. Hier heeft de traditie van het dansen een bijzondere vorm aangenomen: het prijsdansen. Het is een happening die in het hele dorp leeft.

In 2013 werd het prijsdansen in Nieuw-Vossemeer op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland geplaatst. Nou dat hebben ze geweten in het dorp! In de pers werd er veel aandacht aan besteed. Opeens wisten veel Nederlanders dat er met kermis in Nieuw-Vossemeer een traditie in ere werd gehouden. Voor het tv-programma 'Man bijt hond' waarin alledaagse en niet-alledaagse taferelen met een knipoog worden gepresenteerd, zouden er op kermismaandag 16 september 2013 opnames gemaakt worden. Niet iedereen in Nieuw-Vossemeer was daarvan gecharmeerd. Er brak zelfs een heftige discussie uit. Mensen die al jaren meededen aan het prijsdansen weigerden hun deelname als er tv-camera's in de cafés zouden verschijnen. Zij vonden dat het dansen iets van Nieuw-Vosse-

meer was en dat buitenwereld daar niets mee te maken had.

Sommigen vreesden dat de traditie in de uitzending belachelijk gemaakt zou worden. Anderen betreurden het dat de traditie was voorgedragen voor de Nationale Inventaris. Al die pottenkijkers hadden ze niet nodig. Op het discussieforum van de website van het dorp, www.foxlake.nl, verschenen felle reacties. Maar Nieuw-Vossemeer zou Nieuw-Vossemeer niet zijn als de onenigheid niet uit de weg geruimd werd. In Dorpsherberg De Sterke Duvel zouden mensen die niet duidelijk herkenbaar op de tv wilden maandagmorgen van de eigenaar een zonnebril krijgen. Toch gingen ook in 2013 de inwoners van Nieuw-Vossemeer in groten getale de dansvloer op. De zonnebril verdween onder

het dansen in de borstzak of werd achteloos op het voorhoofd gezet. Het feest was als vanouds.

Massaal naar de kermis

Het prijsdansen in Nieuw-Vossemeer lijkt niet te kampen te hebben met een daling in populariteit. Integendeel zelfs. De laatste jaren waren er maar twee café waar gedanst kon worden. In 2013 kwam er de Dorpsherberg De Sterke Duvel bij. De nieuwe, jonge uitbaters waren direct enthousiast over deelname aan het prijsdansen. Ook in 2014 zal er in drie cafés prijsdansen zijn.

Kermiszondag is in Nieuw-Vossemeer altijd de eerste zondag na Maria-Geboorte, 8 september. Het feest begint voor het 2300 inwoners tellende dorp op zaterdagmiddag om 14.00 uur. De kermisattracties gaan dan open. De kermis wordt zonder enig ceremonieel afgesloten op maandag rond middernacht. Die maandag is voor veel bewoners het absolute hoogtepunt van de kermis. Om 9.00 uur verzamelde zich in 2013 al een grote groep mensen in Dorpsherberg De Sterke Duvel. Honderden nemen deel aan een stevig ontbijt. Roerei, bonen in tomatensaus en worstjes zorgen voor een goede bodem voor de rest van de dag. De mensen die willen deelnemen aan het prijsdansen hebben een uur de tijd om zich in te schrijven.

Iedereen kan zich maximaal met drie verschillende partners inschrijven. In 2013 schreven zich in het eerste café al 56 dansparen in. Het overgrote deel van de inschrijvers is tussen de achttien en vijftig jaar. Ook de 66-jarige Jan Bosters, voorzitter van de dorpsraad van Nieuw-Vossemeer en secretaris van Heemkundekring Ambachtsheerlijkheid Nieuw-Vossemeer, meldde zich aan. Hij ging dansen met zijn zus en niet met zijn vrouw. Jan vertelde dat zijn vrouw niet geboortig is uit Nieuw-Vossemeer en dus ook wat minder aan het prijsdansen is gehecht. Bovendien kan zijn zus goed dansen.

Van het ene café naar het andere

Als om tien uur de eerste drie paren op de dansvloer verschijnen, heeft de vierkoppige jury de deelnemerslijst in orde en ervoor gezorgd dat de kegels op de dansvloer zijn geplaatst. Het is zaak dat de dansers de kegels niet raken. In principe gaat de hoofdprijs naar het danspaar dat de kegels zo min mogelijk raakt en het mooist en leukst danst. De paren dansen een wals, een foxtrot en een quickstep. Zo 's morgens vroeg gaat dat nog goed, maar naar gelang er meer alcohol vloeit, wordt het moeilijker de obstakels te ontwijken en focussen de dansparen

zich te weinig op het elegante dansen. Ook het massaal toegestroomde publiek kan er weleens voor zorgen dat de dansparen wat minder geconcentreerd bezig zijn. De dansmuziek zorgt er wel voor dat iedereen in de stemming komt. Jan Bosters vindt het wel jammer dat er tegenwoordig geen bandjes meer optreden. Er worden nu cd's gedraaid van de Zangeres Zonder Naam, Corrie Konings, maar ook van moderne artiesten die vooral bij de jongeren populair zijn.

Als na tweeënehalf uur alle dansparen aan de beurt zijn geweest vertrekt de hele meute, dansparen en toeschouwers, totaal circa 500 personen, naar het volgende café aan de overkant van de straat. Hier, in Het Wagenhuis, kunnen zich nog nieuwe 'danslustigen' inschrijven bij de jury. Niet alle belangstellenden kunnen naar binnen en bij mooi weer blijft menigeeen met een pilsje op straat staan. Drinken en bijpraten zijn sowieso de belangrijkste activiteiten op kermismaandag. Men ziet mensen die al jaren niet meer in het dorp wonen weer terug. Jongeren die in Rotterdam op de universiteit zitten, zien hun vrienden van de basisschool weer. Ook de jury doet het rustig aan en neemt de tijd voor enkele nieuwe inschrijvingen en het opstellen van de kegels. Van ongeveer half twaalf tot twee uur wordt er gedanst in Het Wagenhuis.

Op het moment dat de stoet naar het derde etablissement trekt is de stemming al opperbest. Café Voorwaarts ligt ongeveer vijftig meter van Het Wagenhuis vandaan. Het is erg klein. Het gros van de belangstellenden en de dansers kunnen er niet in. Zij verblijven op kermisterrein dat direct grenst aan het café. In Voorwaarts staan de kegels niet op de grond, maar hangen ze met touwen aan het plafond. Ze komen ongeveer ter hoogte van de borst van de dansers. In dit cafeetje gaat het er erg gezellig aan toe. Menigmaal wordt er een kegel geraakt.

De jury doet zijn werk

Als tegen zes uur het dansen zelf achter de rug is, komt de jury in actie voor de bekendmaking van de prijzen. De uitslagen gelden per café. En masse gaan de dansparen, de toeschouwers en de jury terug naar het eerste café. De heren van de jury maken daar de eerste tien à vijftien winnaars bekend. Hoe de jurering precies verloopt, is een groot geheim. We mogen aannemen dat adviezen van de café-eigenaar niet in de wind worden geslagen. Hij stelt immers de prijzen ter beschikking. Verschil-

lende soorten worsten en consumptiebonnen gaan naar de gelukkigen. Soms zijn er ook grote prijzen. De eerste prijs was wel eens een pannenset. De worsten worden meestal meteen aangesneden en rondgedeeld.

Als de prijzen in Dorpsherberg De Sterke Duvel zijn toegekend, gaat de groep naar café numero twee om daar gelijksoortige tafereel mee te maken. Uiteraard kunnen hier andere dansparen in de prijzen vallen. Rond negen uur 's avonds zijn de worsten, de consumpties en bonnen ook uitgereikt in het laatste cafeetje. De feestelijke formaliteiten die bij het prijsdansen horen zijn dan ten einde. Dit betekent nog niet dat de kermis is afgelopen. Men kan nog terecht in de kermisattracties en de cafés blijven tot middernacht open.

Om de kermis beschaafder te maken

Jan Bosters vindt het prijsdansen heel gewoon. Hij weet niet anders of het hoort bij de kermis van zijn geboorteplaats. Zijn ouders en grootouders deden eraan mee. Toch is het geen traditie van enkele eeuwen. In de negentiende eeuw kwam op veel plaatsen tijdens de kermis de openbare orde in het geding. Er werd flink gedronken, geschillen werden uitgevochten en er vielen soms rake klappen. Ook brave mannen en vrouwen vervielen soms tot liederlijk gedrag en werden handtastelijk. In het kader van een beschavingsoffensief sloegen de lokale wereldlijke en geestelijke overheden de handen ineen en wendden hun invloed aan om de kermis beschaafder te maken of zelfs te verbieden. In april 1854 schafte de gemeenteraad van Nieuw-Vossemeer de kermis af. We mogen aannemen dat dit besluit over de hoofden van de gewone man en vrouw heen was genomen. Het dorpsfeest bleef in het geheugen van de dorpingen voortleven. In 1911 werd kermis heringevoerd. Maar nu zou het er beschaafder aan toe gaan. Caféorgels en muzikanten zorgden voor een vrolijke noot. Om het laveloos drinken tegen te gaan moest er gedanst worden. Bij het prijsdansen op kermismaandag moesten de dansparen bierflessen omzeilen. In de loop der jaren werd het gewoon om niet met je eigen partner te dansen. Het prijsdansen werd steeds meer een gezellig feest voor het hele dorp, waar iedereen bij wil zijn. De dansen en de muziek zijn in de loop der jaren wel veranderd. Aanvankelijk werden de mazurka en de valeta gedanst, op orgelmuziek. Later kwamen er muziekbandjes die deuntjes brachten waarop gewalst kon worden. Tegenwoordig wordt er redelijk losjes gedanst. Echt chique stijldansen is wel iets anders!

Het prijsdansen in Nieuw-Vossemeer werd ruim honderd jaar geleden ingevoerd om de kermis in goede banen te leiden.

Het feest past zich aan

Jan Bosters zou graag weer livemuziek invoeren, maar verder hoor je hem niet klagen over het prijsdansen. Voor hem is het vooral één grote reünie. Volgens hem is het prijsdansen voor buitenstaanders niet bijzonder interessant: 'Het dansen heb je na een half uur wel gezien. De dansers en de toeschouwers komen voor het sociale gebeuren. Iedereen heeft goede zin. Er wordt gezellig gepraat en veel lol gemaakt. Het feest loopt niet uit de hand.' Tot enkele decennia terug was er ook prijsdansen in de omliggende plaatsen van Nieuw-Vossemeer. Daar is het overall verdwenen. Volgens Bosters is de sociale cohesie in zijn dorp zo sterk en zijn jongeren zo massaal betrokken bij het prijsdansen dat er voorlopig geen gevaar is dat de traditie verdwijnt.

Convenant

Toch ziet Bosters dat je niet met de armen over elkaar kunt gaan zitten. Om het prijsdansen voor de toekomst veilig te stellen hebben de dorpsraad, de heemkundekring en de twee horeca-eigenaren in Nieuw-Vossemeer anderhalf jaar geleden een convenant opgesteld om samen de knelpunten met betrekking tot het levend houden van de traditie op te lossen. Conform het convenant zijn de rollen verdeeld. De café-eigenaren organiseren het prijsdansen, de heemkundekring documenteert het fenomeen en legt de geschiedenis ervan vast.

De dorpsraad zet zich in voor de leefbaarheid van het dorp en maakt zich sterk voor het behoud van het prijsdansen. De raad wil veel doen voor de versterking van de sociale cohesie.

Bij het ene café staan de kegels op de grond en bij het andere café hangen ze aan het plafond. De dansende paren mogen de kegels niet raken.

In het verleden waren er veel cafés in het dorp. Sluiting van één van de weinig overgebleven cafés zou een grote adering voor het prijsdansen betekenen. De dorpsraad heeft plannen gehad voor het beschikbaar stellen van het gemeenschapshuis De Vossenburcht of zelfs van een feesttent voor het prijsdansen. Bosters is dan ook erg verheugd over het feit dat kort na de ondertekening van het convenant een derde café, de Dorpsherberg De Sterke Duvel, zijn deuren opende. De partijen willen nu met de nieuwe, enthousiaste eigenaren om de tafel gaan zitten om het convenant aan te passen, zodat zij zich medeverantwoordelijk verklaren voor het in stand houden van de bijzondere dorps-traditie.

Alle partijen die het convenant hebben ondertekend, zien dat het prijsdansen steeds aangepast moet worden aan de tijdgeest om dansers en toeschouwers te blijven trekken. Grote veranderingen worden niet verwacht. Toch houden de ondertekenaars allerlei opties open, zoals het invoeren van het thema *de sixties*, een Roze Maandag of een dresscode. Hoe dan ook, het prijsdansen moet door blijven gaan. Prijsdansen en kermis in Nieuw-Vossemeer zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De voorzitter van de dorpsraad is nog altijd heel enthousiast over de plaatsing van de traditie op Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed: 'Nieuw-Vossemeer is nu als gezellig dorp op de kaart gezet.'

Het Bloemencorso Eelde staat op de Nationale Inventaris Immaterieel Erfgoed in Nederland.

Inventarisatie van immaterieel erfgoed in Eelde

Hanenkraaien en Schijt je rijk

Foto's Jan Willem van Bruggen

Al lang voor dat de Nederlandse regering in 2012 het UNESCO Verdrag Immaterieel Erfgoed ratificeerde, was er bij heemkundekringen en historische verenigingen veel belangstelling voor plaatselijke gewoonten en gebruiken. In werkgroepverband, maar dikwijls ook individueel zijn leden van die organisaties aan de slag gegaan om het immaterieel erfgoed in kaart te brengen.

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur riep 2009 uit tot het Jaar van de Tradities. Met dat Jaar wilde het een bijdrage leveren aan de algemene bewustwording van het belang van tradities en rituelen. Het heeft ervoor gezorgd dat nog meer mensen op zoek gingen naar hun eigen tradities en die in hun omgeving. Ook de publicaties van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE), in het bijzonder het boek van Ineke Strouken *Dit zijn wij. De 100 belangrijkste tradities van Nederland* (2010), hebben geïnteresseerden aangespoord om zelf op onderzoek uit te gaan. VIE had trouwens al eerder, juist ten behoeve van de samenstelling van de lijst van de honderd belangrijkste tradities, de historische verenigingen opgeroe-

al vroeg bewoond zijn geweest. Er is een grafheuvel en er zijn veenterpen. De geschreven bronnen gaan terug tot 1139. In een oorkonde van dat jaar wordt een kapel in Eelde genoemd. De hoogste bestuurlijke ambtenaar van Drenthe, de *schulte*, resideerde lange tijd in Eelde. Tegenwoordig kennen veel mensen de plaats vooral vanwege het vliegveld en het bloemen-corso.

Maar Eelde telt veel meer tradities dan alleen het bloemencorso. Cathrinus Schaafsma, voorzitter van de Werkgroep Historie van de Historische Vereniging Ol Eel, wist dat natuurlijk wel. Hij is al vanaf de oprichting in 1980 betrokken bij Ol Eel. Hoewel in 1998 de gemeenten Eelde, Vries en Zuidlaren fuseerden tot de gemeente

het doel het achterhalen en bestuderen van de geschiedenis van de gemeente Eelde in algemene zin en daarover te publiceren. Er verschijnen regelmatig artikelen van de werkgroep in het verenigingsblad *Kontakt*, in het huis-aan-huisblad *Dorpsklanken* en in het blad van de afdeling Eelde-Paterswolde van het IVN. De Werkgroep Historie bestaat momenteel uit tien leden, maar het is vooral voorzitter Cathrinus Schaafsma die zich bezighoudt met de inventarisatie van immaterieel erfgoed. Schaafsma heeft jaren gewerkt als wetenschappelijk bibliothecaris. Het vergaren van informatie zit hem in het bloed. Vanaf het begin vormde hij de knipseldienst van Ol Eel, of beter gezegd: hij is de knipseldienst. Wat over de geschiedenis, de cultuur en de tradities van Eelde verschijnt in kranten en tijdschriften wordt door hem uitgeknipt, gerubriceerd en in mappen opgeborgen. Per onderwerp wordt alles chronologisch geordend.

Oranje band

Schaafsma vertelt vol enthousiasme dat hij eind november 2010 het verzoek kreeg om voor het blad *Kontakt* het boek *Dit zijn wij. De 100 belangrijkste tradities van Nederland* te recenseren. Hij realiseerde zich toen dat hij al veel immaterieel erfgoed van Eelde in kaart had gebracht. Hij vatte het plan op om vier rapporten uit te brengen in de kleuren oranje, rood, wit en blauw. Op basis van wat hij al geschreven had voor het blad *Kontakt* wilde hij eerst in de oranje bundel toelichtingen, reacties en aanvullingen leveren – met een Eelder bril op – op de honderd tradities die in *Dit zijn wij* worden genoemd. De oranje bundel verscheen al in januari 2011 onder de titel *Een Eelder kijkt op oude en nieuwe gebruiken in het kader van 2011 en 2012 Jaren van het Immaterieel Erfgoed*.

Bij de wedstrijd Hanenkraaien gaat het erom dat de haan zoveel mogelijk kraait.

pen een staatje van tien belangrijkste tradities in te zenden. Door diverse verenigingen worden nu tradities in kaart gebracht. Hoe worden dergelijke inventarisaties lokaal aangepakt? Als voorbeeld geven we hier de aanpak in Eelde.

Het dorp en de historische vereniging Eelde ligt in het noorden van Drenthe. Het dorp is vastgegroeid aan het dorp Paterswolde. De plaats Eelde-Paterswolde telt ongeveer 10.500 inwoners, van wie er bijna 7000 in het zuidelijke deel, in Eelde wonen. De plaats hoort bij de gemeente Tynaarlo. Het gebied van Eelde moet

Tynaarlo, bleef het werkgebied van Ol Eel beperkt tot het grondgebied van de voormalige gemeente Eelde.

Ol Eel is geen historische vereniging die alleen maar lezingen en excursies organiseert en af en toe met een publicatie komt. De vereniging heeft veel actieve leden en een groot aantal werkgroepen. Naast Historie zijn er nu onder andere de werkgroepen: Archieven, Bibliotheek, Foto's, Genealogie, Monumenten, Luchtvaarthistorie, Natuurlijke historie en Kleding. De Werkgroep Historie werd al in januari 1981 opgericht met

De landelijke lijst van honderd is tot stand gekomen op basis van een enquête onder de Nederlandse bevolking. Nummer één, Sint-Nicolaas, wordt uiteraard ook in Eelde groots gevierd. Op de tweede of de derde zaterdag in november komt de goedheiligman per boot over het Paterswoldse Meer aan om vervolgens nog 3,5 kilometer in een calèche over de Hoofdweg naar Eelde te rijden. De file die dan ontstaat, hoort ook bij de Eelder traditie van de intocht.

Schaafsma geeft bij alle tradities van de landelijke lijst wel wat commentaar, soms heel kort ('Komt in Eelde niet voor!'), maar geregeld geeft

hij bijzonderheden over de gebruiken in Eelde. Hij gaat uitgebreid in op de viering van Oud en Nieuw in Eelde. Net als in veel plaatsen in Drenthe, Twente en de Achterhoek gaat het in Eelde gepaard met carbidschieten. Als het brandbare gas dat door het carbid is ontstaan in de melkbussen tot ontploffing wordt gebracht, vliegen de deksels of de ballen die voor de afsluiting worden gebruikt, met keiharde knallen de lucht in. In de weilanden ten westen van het dorp ligt op oudjaarsavond steevast een rij melkbussen. Het evenement trekt altijd een hoop volk.

Ook de tradities rond sterven en rouwen, die in de landelijke lijst op nummer 77 staan, krijgen veel aandacht van Schaafsma. Hij constateert dat de gewoonten en gebruiken rond het overlijden overal net weer anders zijn. Veel oude gebruiken, zoals het rondgaan van de leedaanzegger die met een hoge hoed op bij de mensen langsging om ze op de hoogte te stellen van een overlijden, zijn verdwenen. De traditie van het luiden van klok 's morgens om negen uur na het overlijden van iemand daags tevoren, bestaat echter nog steeds in Eelde. Alleen op zondag wordt er niet geluid. Ingewijden kunnen aan de manier en de lengte van het luiden horen of het gaat om een man of vrouw, een kind of een volwassene.

Op nummer 86 worden de tradities van de paardenmarkten beschreven. De beroemde Paardenmarkt van Zuidlaren trekt altijd veel bezoekers uit Eelde. De markt wordt gehouden op de derde dinsdag van oktober. Vanaf die datum mocht in menig huis in Eelde de kolenkachel weer branden en niet eerder. Als honderdste traditie wordt het '8-uur journaal' genoemd. Schaafsma komt tot 101: 'Sport in beeld/Studio Sport'. Hij zegt eerlijk dat het zijn persoonlijke keus is.

Rode bundel

De oranje bundel bevat een aantal persoonlijke opvattingen van Cathrinus Schaafsma. In zijn rode bundel gaat hij nog een stapje verder. Dit boekwerk bevat gedichten over allerlei Eelder gebruiken en tradities die in de periode 1979-1986 al waren gepubliceerd in *Dorpsklanken*. Nu zijn ze, naar aanleiding van de oproep van VIE om tradities aan te dragen, gerangschikt in de rode bundel onder de titel: *Zwarte Piet in Eelderwolde. Een bundel Eelder gedichten in het kader van 2011 en 2012 Jaren van het Immaterieel Erfgoed*. Er staan gedichten in over de bevrijding, Sint-Maarten, Sint-Nicolaas,

Kerstmis, Driekoningen, Oud en Nieuw, ijspret, Pasen, het bloemencorso en heel typische Eelder evenementen met titels als Lichtweek en De Paalzitters. De bundel geeft een mooie sfeerkeuring van vele ogenschijnlijk gewone gebruiken. Ook voel je de weemoed in vele gedichten, zoals in de laatste regels van 'Paasvuur in het Oosterland':

*Paasvuur in het Oosterland;
elk jaar treft dit lot de mijt,
toddan nieuwbouw aan de rand
het verijdelde voor altijd.*

Met Pasen wordt het vuur ontstoken en wordt er in schuren het spel Notenschieten gespeeld.

Witte rapport

In zijn witte rapport met de fraaie titel *De kloe van de koe* heeft Schaafsma zo objectief mogelijk tradities beschreven die typerend voor Eelde zijn en die dus niet of nauwelijks in *Dit zijn wij* beschreven worden. Uiteraard besteedt hij de nodige aandacht aan het fameuze bloemencorso. Sinds enige tijd staat het Bloemencorso Eelde op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. Vrijwel heel Eelde is betrokken bij de jaarlijkse optocht van de circa vijftien met dahliës versierde praalwagens. Het corso versterkt het saamhorigheidsgevoel in Eelde. Iedere wijk heeft zijn eigen wagen.

Er gaan maanden voorbereidingstijd in de optocht zitten. Eigenlijk is Eelde het hele jaar door bezig met het bloemencorso: van het telen van de dahliës, het maken van de maquettes van de wagens en het bouwen van de wagens tot en met de prijsuitreiking. Je hoort het menigeen zeggen: het samen een pilsje drinken 's avonds na het bouwen aan de wagens is net zo belangrijk als het bouwen zelf! Het corso bestaat al sinds 1957 en Schaafsma vertelt dat hij ieder jaar een dikke map met knipsels over het corso maakt. Eelde heeft meer evenementen die de

sociale cohesie in het dorp versterken. Met Pasen trekken de inwoners niet alleen naar de paasvuren, maar nemen sommigen ook deel aan het Notenschieten. Deze traditie, waarbij men in schuren en garages een reeks walnoten met een stenen of stalen kogel van een lijn moet afgooien, dreigt echter in rap tempo te verdwijnen in Eelde omdat jongeren er niet meer aan deelnemen.

Hanenkraaien

Een traditie die meer leeft is het Hanenkraaien. In het gehucht Schelfhorst is zelfs een hanenkraaivereniging opgericht onder de naam De

Schellekraaiers. Het houden van hanenkraaiwedstrijden of, kort gezegd, het Hanenkraaien is een echte plattelandsaangelegenheid. De wedstrijden worden vooral gehouden met krielhanen die men zelf heeft gefokt. Op de Camping Schelfhorst, vlakbij het dorp Eelde, worden al sinds 1981 wedstrijden gehouden. De winnaar is de eigenaar van de haan die in een bepaald tijdsbestek – bijvoorbeeld een half uur – het vaakst kraait. De prijzen variëren van een vleespakket tot een fles drank of een bos bloemen.

gekraai niet eens verstaan. Het bestuur van de organiserende vereniging let wel op of alles reglementair verloopt.

Het is grappig, maar soms ook verdrietig te moeten constateren dat sommige hanen totaal geen geluid maken. Andere hanen kraaien haast aan een stuk door. Zekerheid dat een haan veel gaat kraaien, is er nooit. Trainingen hebben dus geen enkele zin. De eigenaar kan alleen maar in spanning afwachten. Het gebeurt dat een haan wel tweehonderd keer in een half uur kraait. De conditie van de haan speelt wel een rol bij de prestaties. Als de haan in de rui is, kan hij weleens minder gaan kraaien. Het Hanenkraaien wordt daarom dikwijls een heel zomerseizoen lang in competitieverband beoefend.

Met de hanen die het beste kraaien, wordt verder gefokt. Hanenkraaiwedstrijden komen ook buiten Eelde voor, in sommige andere plaatsen in Drenthe, in Oost-Nederland, in Noord-Brabant en vooral in Limburg. Ze worden georganiseerd door een plaatselijke vereniging of een caféhouder. Er is geen landelijke organisatie die zich ermee bezighoudt. De berichtgeving gaat meestal via informele circuits, maar soms verschijnt er een klein berichtje in een huis-aan-huisblad.

De hanenkraaivereniging De Schellekraaiers houdt zich niet alleen bezig met hanenkraaiwedstrijden. Naast de zondagse kraaiwedstrijden worden er voor de 150 leden allerlei andere gezellige bijeenkomsten georganiseerd. Klootschieten, een traditioneel balspel dat op veel plaatsen in Oost-Nederland wordt beoefend, hoort daar ook bij. Wie weet gaan ze nog eens een voordracht doen voor plaatsing van het Hanenkraaien op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed.

Koelienstront

Dat er uitgesproken plattelandsevenementen in Eelde zijn, heeft Schaafsma met zijn inventarisatie wel aangetoond. Het meest frappante is De kloe van de koe. In Eelde is dit evenement een paar keer gehouden. Het gaat eigenlijk om een gokwedstijd. Van een weiland van 400 vierkante meter konden 400 mensen een stukje van één vierkante meter voor vijf gulden aanwijzen. Het weiland was keurig op schaal op papier getekend en in 400 hokjes verdeeld die waren genummerd. De koe werd de wei in gelaten. De plek waar ze haar koeienvlaai achterliet werd precies opgemeten. Diegene die de juiste plek had aangewezen kreeg 500 gulden. Het spel werd

Eelde heeft een eigen

inventarisatie gemaakt

van immaterieel erfgoed.

later ook 'Schijt je rijk' genoemd. In *Dorpsklanken* werd er steeds verslag van gedaan. En... Schaafsma heeft het goed gedocumenteerd.

Blauwe boek

Het blauwe boek voltooide Schaafsma in december 2013. Het heeft als titel *Vanuit de Linhof. Persoonlijke beleving van gebruiken en tradities n.a.v. 2011/2012 Jaren van het Immaterieel Erfgoed*. De Linhof bij Eelde is het huis waar Schaafsma in 1941 is geboren. Dit laatste werk is feitelijk een autobiografie. Het is verrassend om te zien hoe men zijn eigen levensverhaal kan schrijven door vooral te kijken naar gebruiken en tradities. Schaafsma heeft, ook voor het schrijven van deze autobiografie, veel inspiratie geput uit *Dit zijn wij*. Hij staat uitgebreid stil bij de gebruiken rondom zijn geboorte, zijn verjaardag en de vieringen van allerlei landelijke en kerkelijke feesten. Geregeld maakt hij een vergelijking met de gebruiken in België, omdat zijn vrouw daar vandaan kwam. Veel mensen gaan na hun pensionering hun levensverhaal op schrift stellen. De methode die Schaafsma heeft gebruikt kan wellicht menigeen tot voorbeeld strekken.

Oranje, rood, wit en blauw

De oranje, rode, witte en blauwe banden zijn door de Historische Vereniging Ol Eel op kleine schaal verspreid. Exemplaren ervan zijn onder andere naar de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, de Universiteitsbibliotheek in Groningen en het Drents Archief in Assen gegaan. Daar kunnen ze ingezien worden. Het lijkt wenselijk dat de beschrijvingen van de Eelder tradities ook in een database via het internet te raadplegen zijn. De website van Ol Eel, www.oleel.nl, is vrij gemakkelijk uit te breiden en zo sterk te verrijken met immaterieel erfgoed. De in Eelde toegepaste praktische methode om de tradities van het dorp vast te leggen, kan wellicht andere historische verenigingen en heemkundekringen inspireren om ook het immaterieel erfgoed van hun werkgebied in kaart te brengen. Dat daarbij niet iedereen komt tot autobiografieën en gedichten zal niemand hen kwalijk nemen. Niet iedere onderzoeker is immers ook een literator.

Landschap in papier

HET AMBACHT PAPIER SCHEPPEN IN EEN STROOMVERSHELLING

VORIG JAAR SEPTEMBER KREEG HET AMBACHT PAPIER SCHEPPEN EEN PLAATS OP DE NATIONALE INVENTARIS IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED IN NEDERLAND. BIJZONDER WAS OOK DAT LEO HOEGEN, DE MAN ACHTER DEZE PLAATSING, EEN KLEIN JAAR EERDER EEN PRIJS HAD GEWONNEN OP DE GROTE MANIFESTATIE IMMATERIEEL ERFGOED VAN VIE IN FORT VOORDORP. SAMEN MET DESIGNDUO ATELIER NL WON HIJ DE PRIJS VOOR HET BESTE IDEE VOOR EEN OP AMBACHTELIJKE BASIS GESTOELD PRODUCTDESIGN. HOE GAAT HET NU MET HET PRODUCT EN MET ZIJN AMBACHT, HET PAPIER SCHEPPEN?

‘Dat project dat we toen bedacht hebben, is echt heel bijzonder,’ vertelt Leo Hoegen. ‘Het sluit heel goed aan met wat ik met mijn bedrijf, De Papierderij, wil doen: op ambachtelijke wijze bezig zijn met natuurlijk materiaal, met respect voor de natuur. Het concept achter het project is om papier te maken van verschillende landschappen en dat in een soort atlas te presenteren. Dat zou dan het verhaal van het landschap zijn, waar je het verleden en het heden van alle dieren, planten en mensen die daar geleefd hebben en leven kunt zien. Een soort voetafdruk van het landschap.’

LANDSCHAPATLASSEN

Het concept groeide uit van de paar losse blaadjes waarmee Leo met Atelier NL tijdens de

manifestatie de prijs won tot een groot project. Het geld van de prijs was te weinig om alle plannen te realiseren, maar een extra subsidie van het Fonds voor Cultuurparticipatie bracht uitkomst. Het plan beslaat inmiddels ook het betrekken van andere mensen en scholen bij het project. ‘We willen atlassen maken van drie landschappen in Nederland,’ legt Leo uit. ‘We maken vijftig atlassen per gebied. Uiteraard niet de schoolatlassen van vroeger. Je moet meer denken aan boeken, op A5- formaat, van papier dat gemaakt is van allerlei natuurlijke materialen uit zo’n gebied. Ik bind die boekjes zelf in en vervolgens komen er in de boeken gedichten, tekeningen, teksten en foto’s die met het landschap te maken hebben. Dat druk ik ook zelf. Ik ben de enige in Nederland die op professioneel niveau kan papier scheppen, handmatig drukken en boekbinden.’

Om het project uit te voeren betrekken de makers anderen erbij, in de vorm van workshops en het maken van kunstobjecten. Dat mondt dan weer uit in tentoonstellingen en films. Het is een omvangrijk project dat zelfs in deze vorm – drie landschappen – al zeker enkele jaren in beslag zal nemen. ‘Eerst wilden we van meer landschappen atlassen maken. De Nederlandse regering heeft twintig zogenaamde kenmerkende landschappen aangewezen. Van bos, hei en duin tot veen en merengebied. We hadden allerlei ideeën, van De Peel tot Amelisseweerd. Dat we uiteindelijk zijn begonnen in de Alde Feanen in Friesland, komt door contacten

die Atelier NL al had door een eerder project van hen.’

LAAGVEENGEBIED

Na de conceptuele fase, waarin de grote lijnen en de werkwijze bedacht werden, is het project inmiddels van start gegaan. Vorig jaar oktober zijn de bedenkers naar het natuurgebied Alde Feanen gegaan, waar ze met een aantal geïnteresseerden – kunstenaars, designers, natuurliefhebbers – onder leiding van de boswachter het gebied in zijn getrokken om natuurlijke materialen te verzamelen. Vervolgens hebben die mensen daar kunstobjecten van gemaakt, die later zijn tentoongesteld in de Blokhuispoort, een oude gevangenis in Leeuwarden.

De Alde Feanen heeft een lange historie, van overstromingen en terpenbouw tot afgraven. Het ligt in het lage midden van Friesland en is vanaf de twaalfde eeuw tot het begin van de twintigste eeuw afgegraven voor turfwinning. Het moeras was tijdenlang het terrein van vissers, jagers en rietwerkers. Er zijn talrijke meren en plassen. Sinds 2006 is het een beschermd natuurgebied waar meer dan 450 soorten planten voorkomen. In het natuurgebied zijn ook enkele campings. De samenwerking tussen natuur, cultuur, mens, plant en dier maakt dit gebied uitermate interessant voor een project als dit. ‘Ik ben tijdens de tentoonstelling in de kelders aan het werk gegaan om papier te scheppen van dat materiaal, tussen de bezoekers,’ vertelt Leo. ‘Dat was heel leuk, ik heb

ontzettend veel gesprekken gehad met mensen. De film, die gemaakt is tijdens het weekend in de Alde Feanen, werd daar ook vertoond. Zo hebben we ons idee kunnen presenteren.’

‘Het bijzondere van de Alde Feanen is dat daar nog de Zwarte Els groeit. We kunnen het bladmotief in het papier persen of het gedroogd erin plakken. Maar ook de vele soorten grassen die daar groeien kunnen in de atlas verwerkt worden. Dat kost overigens wel tijd, want vers gras is te zuur om in papier te verwerken. Dat moet eerst een jaar gedroogd worden om het zuur eruit te laten trekken. Maar met het papier van de Alde Feanen hebben we nu de eerste stap gezet. We zijn nu aan het bepalen wat het volgende gebied gaat worden.’

Het harde werken van Leo en Atelier NL is intussen al beloofd: zij hebben met dit project de Gouden C van het Fonds voor Cultuur-

lijke markten, loopt hij rond met plannen voor een schoolproject voor tweede klassen van het voortgezet onderwijs. ‘De bedoeling is dat er een lesproject ontwikkeld wordt rondom het thema papier,’ vertelt Leo. ‘Niet alleen de praktische kant maar ook de andere vakken gaan bijvoorbeeld twee weken lang aandacht besteden aan dat thema. Met de geschiedenislessen krijg je de geschiedenis van het papier, vanaf de uitvinding van papier scheppen tot de invloed die goedkope papier en de boekdrukkunst hebben gehad op de ontwikkeling en verspreiding van de wetenschap. Met aardrijkskunde en economie kun je vanuit die invalshoeken papier belichten en met de talen kun je gedichten en proza behandelen. In de technieklessen maken leerlingen vervolgens een eigen boek, van scheppen tot drukken en binden.’ Leo is nu bezig met het leggen van contacten met scholen en bedrijven om dit project van de grond te krijgen.

meegedaan. Met het hout maakt mijn zoon, die meubelmaker is, een mobiel schrijfmeebel, zoets als de vroegere kolonisten in Amerika meenamen. Ik maak alles wat erin zit; van schrijfpapier en enveloppen tot een boekje. Zelfs de pen en de omslag van het boek worden van het hout gemaakt. Van elk project worden foto’s en interviews gemaakt, die gebundeld worden in een boek.

Alle objecten worden half oktober in Fort Vechten tentoongesteld. Iedereen moet zijn of haar object honderdvijftig jaar lang beschikbaar stellen voor tentoonstellingen, die de hele wereld over gaan. Het is een bewustmakingsproject. De mensen die eraan meedoen, werken keihard en verdienen er niets aan, maar het is wel een ontzettend leuk initiatief. Hopelijk wordt het ook opgepikt in andere landen.’

FASHION CLASH

Alsof dat nog niet genoeg is, is Leo ook bezig met een samenwerkingsproject voor het evenement Fashion Clash. Dat beoogt een samenwerking tussen een kunstenaar en een ambachtsman of -vrouw. ‘Ik werk samen met een choreograaf en maak papier voor kostuums voor dansers. Begin oktober is het tijdens de Nederlandse dansdagen te bewonderen,’ aldus Leo.

‘De plaatsing van het ambacht papierscheppen op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed heeft me zoveel leuke contacten en projecten opgeleverd! Zo heb ik de meesterproef afgenomen bij de papierscheppers van het Nederlands Openluchtmuseum. En door het geven van masterclasses in de stand van VIE tijdens de Dutch Design Week in 2013 ben ik in contact gekomen met studenten uit het kunst-

Deelnemers aan de workshop trekken de natuur in om materiaal te verzamelen.

DOOR DE NATIONALE INVENTARIS ZIJN ER ZOVEEL NIEUWE CONTACTEN GEKOMEN!

participatie gewonnen. De Gouden C is de prijs voor het beste en meest innovatieve project waaraan het Fonds subsidie heeft gegeven. Het idee achter de prijs is dat het uitverkoren project op een originele manier mensen betreft bij kunst en cultuur.

ONDERWIJSPROJECT

Leo zit verder overigens ook niet stil. Naast zijn parttime werk voor een school in het voortgezet onderwijs, de workshops in zijn bedrijf De Papierderij en de demonstraties op ambachte-

BOOMPROJECT

Een ander project waar hij mee bezig is, is het Boomproject. Dit is ooit begonnen in Groot-Brittannië en nu overgewaaid naar Nederland. ‘Het uitgangspunt is een oude boom die gekapt wordt,’ legt Leo uit. ‘In dit geval was het een honderdvijftig jaar oude eik van een landgoed in het oosten van Nederland. Mensen kunnen voor een bedrag een stuk hout kopen maar moeten er wel iets mee doen. Alle plannen worden voorgelegd aan een commissie die bepaalt wie een stuk hout mag kopen. Ik heb daar ook aan

onderwijs. Die sta ik nu bij met het uitvoerbaar maken van hun plannen. Soms hebben ze de kennis en vaardigheid van een ambachtsman nodig. Technisch onderwijs zit in Nederland nog steeds in het verdomhoekje, het hoofdwerk wordt meer gewaardeerd dan het handwerk.’ Als het aan Leo ligt, komt daar verandering in. Zijn credo ‘hoofd, hart en handen’ draagt hij met hart en ziel uit.

IN HET VOETSPoor VAN SINT MAARTEN

Foto's Rick Huisinga
Tekst Elise Meier

HET IS AL TWEE JAAR GELEDEN DAT HET SINT MAARTENSBERAAD MET ZIJN SINT MAARTENVIERING IN UTRECHT ALS ÉÉN VAN DE EERSTE OP DE NATIONALE INVENTARIS IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED IN NEDERLAND BELANDDE. HET BERAAD HAD GROOTSTE PLANNEN. WAT IS ER INMIDDELS VAN UITGEVOERD EN WAT IS ER VERANDERD IN DIE TIJD?

Diepe mannenstemmen die in stemmig gregoriaans de middeleeuwse kapel op de eerste verdieping van de Utrechtse Domtoren melodieus vullen. Het zachte licht door het mooie glas-in-loodraam achter hen draagt bij aan de bijzondere sfeer. De toeschouwers luisteren ademloos. Een mooie omlijsting voor de presentatie van de nieuwste erfgoedbrochure van Utrecht: *In het voetspoor van Sint Maarten*. Na afloop van de presentatie, die begon met een deel van de in de brochure beschreven wandelroute door het historische centrum van de Domstad en eindigde met toespraken van de wethouder Erfgoed en Monumenten en andere belangrijke mensen, spraken wij met Chris van Deventer, medeoprichter van het Sint Maartensberaad en grote stimulator achter deze vrijwillige groep 'Sint Maartensfanaten', zoals hij het zelf nog steeds gek-scherend noemt.

IN HET VOETSPoor

'Het kwam eigenlijk heel mooi uit dat we vertraging hadden met de brochure,' vertelt Chris van Deventer. Hij had op 11-11-'13 moeten verschijnen, maar mijn medeschrijver René de Kam, historicus bij de gemeente Utrecht, was bezig met de afronding van een boek over de Utrechtse Domtoren. Daardoor liep onze brochure uit. De nieuwe datum werd gepland op 24 juni, maar toen zei ik: 'Waarom doen we het niet op 4 juli? Dat is een datum die vroeger ook een Sint Maartensfeest was.' Het was de dag van de Translatie van de heilige Martinus, de overbrenging van zijn gebeente vanuit zijn graf naar een aparte pelgrimskerk in Tours. In de Middeleeuwen kenden de mensen twee Sint Maartensfeesten: één in de zomer en één in het najaar als de oogst binnen was, het vee geslacht was en de wijn in de vaten zat. In Utrecht werden beide feesten gevierd. Dat is men ondertussen vergeten, maar de presentatie van de brochure was een mooie gelegenheid om dat gebruik weer nieuw leven in te blazen.'

De brochure, in het Nederlands en in het Engels, die een wandelroute langs allerlei tastbare herinneringen aan Sint Maarten beschrijft compleet met achtergrondinformatie en kleurenfoto's, is één van de activiteiten die het Sint Maartensberaad op zijn to-do lijst van het erfgoedzorgplan had staan. 'Veel mensen en instanties hebben belangeloos aan de totstandkoming van de brochure meegewerkt, geheel in de geest van Sint Maarten,' vertelt Chris. 'Zo ook het Gregoriaans Koor Utrecht dat enkele delen uit de vespers voor het feest van St. Martinus ' Translatie zong. Het stuk is gecomponeerd door bisschop Radboud (circa 850-917), speciaal voor het gebruik in de Utrechtse Domkerk en de kapittelkerken. Dat is toch wel bijzonder.'

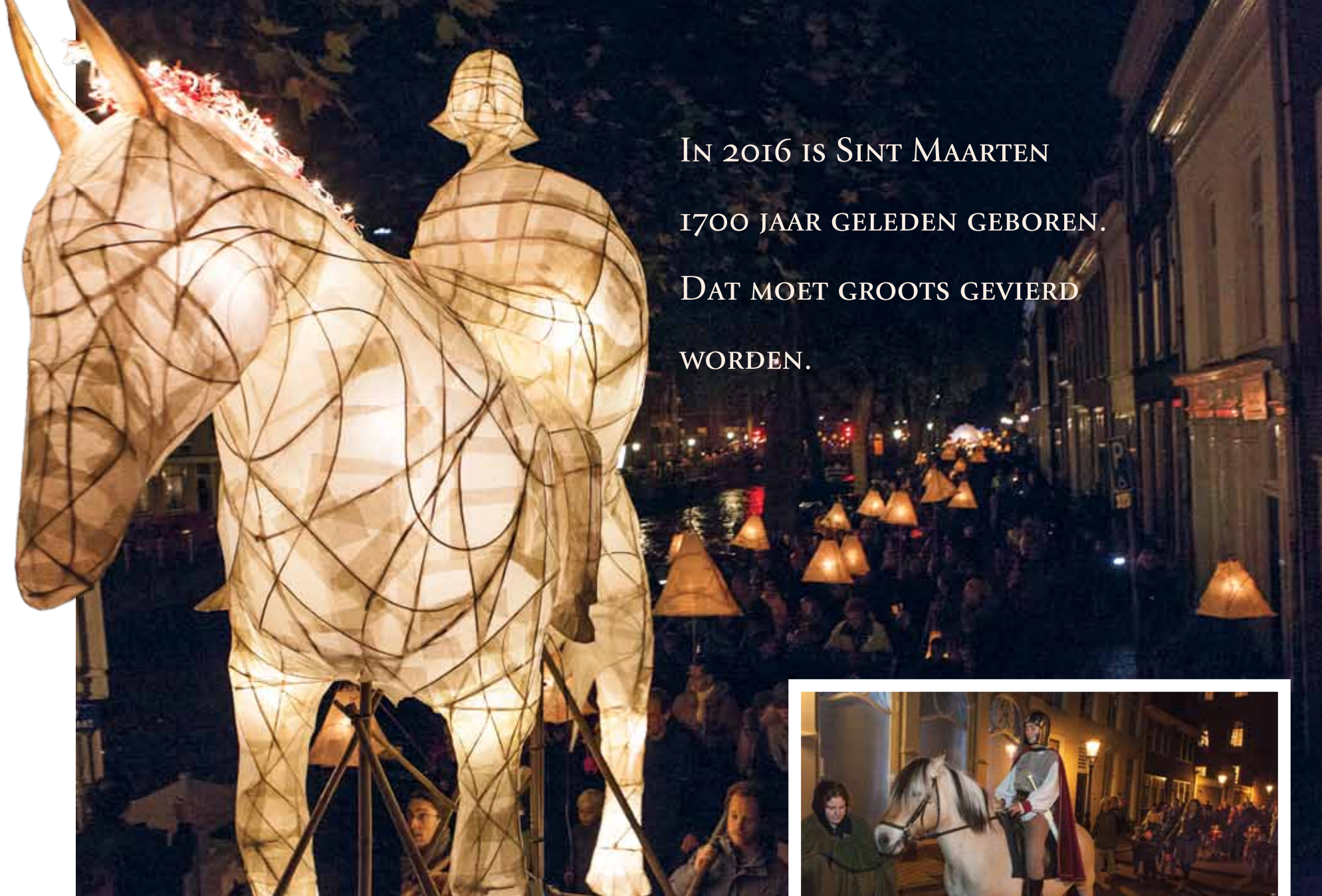
SINT MAARTENROUTE

Eén van de knelpunten die het Sint Maartensberaad eerder signaleerde, was een imago-probleem. Het Sint Maartensfeest werd vooral

gezien als kinderfeest en de symbolische betekenis, net als het verhaal erachter, was onbekend. Is dat nu nog zo? 'Toen we dertien jaar geleden begonnen met het Sint Maartensberaad, had ik niet kunnen denken dat het zo zou groeien,' vertelt Chris van Deventer. 'Ik ben er nog wel eens verbaasd over. Sint Maarten was natuurlijk een roomse heilige uit de vierde eeuw, lang voordat de kerk gesplitst werd. Maar wij vinden dat zijn betekenis de religies overstijgt. Sint Maarten staat voor de universele waarden van barmhartigheid, vrede, samen delen en het is een lichtfeest. Lichtfeesten komen in vele religies voor. Wij proberen uit te dragen dat de geest van Sint Maarten boven religies en politiek staat. Dit betekent niet dat wij kerken niet stimuleren om vanuit hun traditie op creatieve wijze bij te dragen aan dit feest van solidariteit. Die brede betekenis krijgt al meer voet aan de grond. Dat zie je bijvoorbeeld ook in de Via Trajacentis, de route van Utrecht naar Tours. Die is in 2013 door de Raad van Europa erkend als een officiële Europese Culturele Route. Die route is er nog niet, daarover zijn wij nu aan het denken en overleggen met de Vlaamse en Franse collega's. We hopen dat de Nederlandse route in 2016 – het grote Sint Maartensjaar – vaststaat.'

De figuur van Martinus van Tours is bij uitstek geschikt om als symbool van een verenigd Europa – 'eenheid in verscheidenheid' – te fungeren. Hij werd in 316 in Sabaria (tegenwoordig Szombathely) in Hongarije geboren als kind van Romeinse ouders. Na een loopbaan in het Romeinse leger bekeerde Martinus

IN 2016 IS SINT MAARTEN
1700 JAAR GELEDEN GEBOREN.
DAT MOET GROOTS GEVIERD
WORDEN.

De Lichtparade is het hoogtepunt van het Sint Maartensfeest.

Om het leven van Sint Maarten te vertellen, wordt het verhaal nagespeeld.

De Fanfare van het Vuur betreft via schoolmuziekprojecten kinderen bij het Sint Maartensfeest.

zich en werd achtereenvolgens duiveluitdrijver, kluizenaar, stichter van een religieuze orde en bisschop in Tours. Naar verluidt heeft hij vele wonderen verricht en het feit dat hij zijn halve mantel aan een naakte bedelaar schonk, maakte hem nog geliefder. Hij werd al snel een populaire heilige in de Middeleeuwen. In Utrecht werd al vroeg een kerk aan hem gewijd die later zou uitgroeien tot de Domkerk, en later werd hij de beschermheilige van de stad.

Wat betreft de Sint Maartenroutes door Europa: inmiddels zijn er vier Sint Maartenroutes door Europa: één vanuit Sabaria; één van Utrecht naar Tours; één vanuit Trier en één vanuit Saragossa.

‘We hebben een klein probleem bij het uitzetten van de route door Nederland (en Vlaanderen),’ legt Chris uit, ‘want Martinus is hier tijdens zijn leven nooit geweest. De andere Europese Sint Maartenroutes hebben daarin een voordeel. Daarom proberen we het te koppelen aan een thema: oorlog en vrede. Martinus heeft immers ook in het Romeinse leger gezeten en heeft zich pas later bekeerd. We willen dan een route langs een aantal Maartenskerken en plekken zoals de Romeinse Limes (de noordgrens van het Romeinse rijk, die deels langs de Kromme Rijn liep), de Nieuwe Hollandse Waterlinie, maar ook steden en fortificaties uit de Tachtigjarige Oorlog en de Eerste Wereldoorlog.’

VERBREIDING VAN DE VIERING

Met de route vanuit Utrecht is het Sint Maartensberaad dus druk bezig. Maar dat is zeker niet het enige waar zij zich mee bezighouden. Het bevorderen van het Sint Maartenszingen, het vergroten van het draagvlak en de verbreding van de viering met meer culturele aspecten zijn maar enkele van de zaken die het Beraad nastreeft. Lukt dat allemaal? ‘Het is natuurlijk wel zo, dat wij als Beraad niet zelf de activiteiten organiseren. Wij hanteren de formule dat we anderen stimuleren,’ legt Chris van Deventer uit. ‘We voeren niet uit maar denken wel mee en sturen ook graag een aanbevelingsbrief. Wij zeggen altijd: jullie moeten het doen, het betalen en het is jullie verantwoordelijkheid. Onze insteek is het draagvlak vergroten en het verhaal en de symbolische waarde van de manteldeling van Sint Maarten verspreiden. Vooral voor 2016, als we vieren dat het 1700 jaar geleden is dat Martinus geboren is, bekijken we welke organisaties waarmee bezig zijn. Ook nieuwe organisaties proberen we mee te krijgen. We willen dan graag iets extra’s organiseren. Wij proberen alles op een rij te krijgen en het als één geheel te presenteren.’

SINT MAARTENSJAAR

Kan Chris al een tipje van de sluier oplichten?

‘Nog lang niet alles staat vast natuurlijk en al in de jaren 2014 en 2015 zal er aandacht aan

besteed worden. Zo komt er misschien een Sint Maartensopera, waarin ook volkspartijen kunnen participeren. Dat is vernieuwend, goed voor de fondsenwerving en het versterkt het draagvlak. Verder willen we de Sint Maartensmarkt en de Sint Maarten Lichtparade uitbreiden. Op een echte middeleeuwse markt horen ook eten en drinken. Sint Maarten Bockbier zou leuk zijn en we zouden ook graag zien dat er een Utrechts restaurant een menu met gans zou ontwikkelen.’ De gans is één van de symbolen van Sint Maarten. Toen het volk van Tours Martinus de kluizenaar zocht om hem te vragen bisschop te worden wilde hij aanvankelijk niet en verstopte zich. Maar de ganzen verraadden hem met hun gegak. In het volksgebruik werd 11 november de dag waarop de ganzen voor de winter geslacht en gegeten werden.

SCHOOLPROJECTEN

En hoe zit het met vieren van Sint Maarten in de wijken? Het betrekken van kinderen uit achterstandswijken is altijd een belangrijk speerpunt voor het Sint Maartensberaad geweest. Niet alleen het met lampionnen langs de deuren lopen om liedjes te zingen, maar vooral het verhaal achter het gebruik vertellen en het stimuleren van de creativiteit van de kinderen door hen zelf de lampionnen te laten maken.

‘Dat wordt nog steeds gedaan, ook al is het een lastige klus,’ geeft Chris toe. ‘De meeste scholen krijgen al lesbrieven genoeg, je moet met iets anders komen. Met het hijsen van de vlag op 11 november nodigen we kinderen van drie basisscholen uit om Sint Maartensliedjes te zingen. Toen hebben we ook de *Sint Maartensrap* geïntroduceerd, die speciaal voor zijn feest gecomponeerd is. In 2013 kwam een basisschool voor bijzonder onderwijs uit Overvecht, een minder sterke sociale wijk. Die kinderen komen waarschijnlijk niet vaak in de binnenstad en zullen al helemaal niet vaak de burgemeester zien. We hebben toen de burgemeester gevraagd extra aandacht te besteden aan die kinderen.’

‘Verder zijn er speciale educatieve projecten voor basisscholen en buurthuizen. Dan leren kinderen in workshops lampionnen te maken met wilgentenen en vliegerpapier. Terwijl ze bezig zijn, wordt het verhaal van Martinus verteld en waarvoor hij staat. Er zijn ook muzikale projecten, vooral in zwakke sociale wijken waar kinderen met hulp van de Fanfare van het Vuur uit de wijk Zuilen mee mogen doen met muziek maken om het Sint Maartensverhaal te vertellen. De meeste van die kinderen

hebben nog nooit in hun leven een muziekinstrument aangeraakt. Ze krijgen dan stukjes steigerbuis met stokjes om het ritmische deel te ondersteunen. Maar ook koren van volwassenen uit wijken als Ondiep en Kanaleneiland proberen we over te halen mee te doen. Uiteraard zijn er ook initiatieven op dat gebied in de betere wijken, zoals het inzamelen van voedsel voor de voedselbank en het drinken van warme bisschopswijn voor volwassenen na het Sint Maartenszingen. Dan zie je dat mensen die elkaar anders nooit zien nu aan de praat raken. Dat is leuk. Wij proberen dat soort projecten te stimuleren door wijkverenigingen te wijzen op budgetten voor leefbaarheid bij de wijkbureaus. Dat sluit heel goed aan.’

ERFGOEDZORG

Het is een hele waslijst aan initiatieven en activiteiten, die Chris opnoemt. Het lijkt heel goed te gaan met het Sint Maartensberaad en zijn doelstellingen. Zijn er ook dingen die niet gerealiseerd zijn?

‘Sommige dingen die we op ons lijstje hadden staan, zijn niet gerealiseerd,’ vertelt Chris. ‘Zoals gezegd willen we graag het speciale Sint Maarten Bockbier, maar de markt van bieren is erg concurrerend. Het is moeilijk om een Utrechtse brouwer te vinden die dat aandurft. Verder is er nog geen Sint Maartenspostzegel, we vinden dat eigenlijk een taak van Europa. Het vlaggen in de wijk rondom de Dom op 11 november is ook wat problematisch.’

‘Het uitbouwen van contacten met andere Sint Maartenssteden staat ook nog in de kinderschoenen.

We willen graag contacten met de steden langs de Via Trajectensis, in eigen land en in het

Het is heel spannend om 's avonds in het donker met een lampion door de oude straten van Utrecht te lopen.

buitenland. Zo willen we graag laagdrempelige overnachtingsmogelijkheden hebben langs de route. Maar dat is een hele klus, waarmee pas begonnen kan worden als de definitieve route vaststaat. Verder is er Groningen, die zich terecht ook een Martinusstad noemt. Toen wij in 2012 op de Nationale Inventaris kwamen, protesteerden zij. Wij hebben toen gezegd dat het alleen om de tradities in en om Utrecht ging en dat het hen vrijstond om een eigen aanvraag in te sturen.’

VRIJWILLIGERSORGANISATIE

Bij het horen van alle activiteiten vraagt een buitenstaander zich af of het succes het Sint Maartensberaad niet boven het hoofd groeit.

‘We zijn begonnen als vrijwilligersorganisatie. Dat zijn we nog steeds, maar we moeten ons steeds professioneler gedragen,’ geeft Chris toe. ‘We hebben daar al heel wat stapjes in genomen, maar het wordt wel moeilijker. Als vrijwilligersorganisatie werk je voornamelijk met gepensioneerde mensen of met mensen die het onder werktijd mogen doen, we hadden bijvoorbeeld een lid dat werkzaam was bij de VVV van Utrecht. Door bezuinigingen was dat niet meer mogelijk. We missen dat contact nu wel.’

‘Verder worden er steeds hogere eisen gesteld aan zaken als het onderhouden van een website, het onderhouden van veel contacten, ook op Europees niveau, de pr. Voor de Raad van Europa is er bijvoorbeeld een garantie van een Wetenschappelijke Raad nodig. Dat moet je allemaal regelen. Het vinden van nieuwe vrijwilligers met de juiste kwalificaties, het gemotiveerd houden van je vrijwilligers en het professionaliseren is een hele klus. En het moet ook nog ergens over gaan. Niet iedereen hoeft een band met het kerkelijke feest te hebben, maar ze moeten wel iets hebben met Sint Maarten en zijn gedachtegoed en met Utrecht. Om niet al te kwetsbaar te worden als organisatie moet je blijven vernieuwen en oppassen dat de gemiddelde leeftijd niet te hoog is.’

HET HOOGFEEST VAN SINT MAARTEN

Toch laat het Sint Maartensberaad zich daar niet door tegenhouden. De plannen voor het feestjaar 2016 beginnen al grotere vormen te krijgen.

‘Er is een organisatie die zich bezighoudt met de herbouw van het Domschip, dat in 1674 door een storm is verwoest. Zij heet St. Herbouw Domschip. Zij hebben een ambitieus plan om het Domschip ambachtelijk weer op te bouwen. Om draagvlak te verwerven, moet dat in de zomer een heel publieksspektakel worden, compleet met oude ambachten op het Domplein. Toen wij hoorden dat ze dat in 2016 willen doen, hebben we meteen contact gezocht want dit past natuurlijk perfect in het grotere plaatje van het Sint Maartensjaar. Zo komen er steeds meer activiteiten die we dan in het jaar 2016, tussen de Stadsdag op 2 juni – de verjaardag van de Utrechtse stadsrechten – en Sint Maarten op 11 november willen plannen. Vroeger werd ook altijd een octaaf lang, dus acht dagen, het Hoogfeest van Sint Maarten in Utrecht gevierd. Zoiets gaan we dan weer doen,’ aldus een immer enthousiaste Chris van Deventer.

Voor ouderen is er bisschopswijn en staan er vuurkorven om warm te worden.

immaterieel erfgoed

**Twee jaar Immaterieel Erfgoed
Zuiderzeemuseum
Woonwagencultuur
Sint Maarten brochure**

Wilt u op de hoogte blijven van de ontwikkelingen op het gebied van immaterieel erfgoed?

**NEEM DAN
VOOR MAAR € 22,-
PER JAAR EEN
ABONNEMENT.**

Geef uw abonnement op via immaterieelerfgoed@live.nl

Colofon

Immaterieel Erfgoed, jaargang 3, nummer 3 – 2014

Immaterieel Erfgoed is een uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

Redactie en exploitatie:

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
Tel: 030-2760244
E-mail: immaterieelerfgoed@live.nl
www.volkscultuur.nl
www.immaterieelerfgoed.nl

Redactie:

Ineke Strouken (hoofdredacteur), Elise Meier, Anneke Munnik, Saskia van Oostveen, Pieter van Rooij, Jos Wassink

Met dank aan Marcel Bergema, Ton Fischer, Addy Kaijijm, Albert van der Zeijden

Omslagfoto: Nationale Beeldbank

Opmaak: www.icarusontwerp.nl
Druk: www.libertas.nl

Nederlands Centrum voor
Volkscultuur en Immaterieel erfgoed

Immaterieel Erfgoed verschijnt vier keer per jaar. Een abonnement kost € 22,-. Opzegging van abonnementen moet uiterlijk op 1 december aan de administratie zijn doorgegeven.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever. Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Mochten er personen of instanties zijn die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 2212-9707

Jaar van het Circus

Circuscultuur staat op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. Een van de voornemens in het erfgoedzorgplan was het organiseren van een Jaar van het Circus 2014-2015 en het samenstellen van de tentoonstelling *Hooggeëerd publiek, Komt dat zien, komt dat zien!* in het Nederlands Openluchtmuseum. Ook wordt er een boek over het circuslandschap uitgegeven.

Het Jaar van het Circus wordt georganiseerd door de Stichting Circus Cultuur, waar alle vormen

van circus in Nederland samenwerken, zoals de reizende tentcircussen, theatercircussen, jeugdcircussen, circusvrienden, circusverzamelaars, circusopleidingen, vakblad De Piste,

Rijdende School en het circuspastoraat.

Voor meer informatie: www.circuscultuurnederland.nl

Immaterieel Erfgoed is het tijdschrift voor de immaterieel erfgoedsector. Het blad verschijnt vier keer per jaar en geeft informatie over immaterieel erfgoed en over het beleid dat hier uit voortvloeit. Het tijdschrift *Immaterieel Erfgoed* wordt uitgegeven door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed, het landelijk kennisinstituut voor immaterieel erfgoed.

Immaterieel Erfgoed heeft te maken met de tradities die je van huis uit hebt meegekregen en die je deelt samen met anderen. Mensen, groepen en gemeenschappen ontleen er hun culturele identiteit aan. In 2003 heeft UNESCO een verdrag aangenomen, dat gericht is op de bescherming en versterking van het immaterieel erfgoed en het ondersteunen van de betrokken gemeenschappen in het doorgeven van hun erfgoed aan volgende generaties. De Nederlandse regering heeft dit UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed in 2012 ondertekend. Een verplichting die uit het verdrag voortvloeit is dat elke lidstaat het immaterieel erfgoed binnen de eigen landgrenzen identificeert en documenteert door het aanleggen van een nationale inventaris.

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) is aangewezen om zorg te dragen voor de implementatie van het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed.

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht Telefoon 030 – 276 02 44
E-mail immaterieelerfgoed@live.nl Internet www.volkscultuur.nl

